

Självständigt arbete (Examensarbete), 15 hp, Kandidatexamen i
Landskapsvetenskap VT 2019
Fakulteten för Naturvetenskap

Fruktodlingsarealens utveckling i socknarna Västra Karup och Södra Mellby mellan åren 1926 och 2014

Joel Hallgren och Marcus Mikkela

Författare

Joel Hallgren och Marcus Mikkela

Titel

Fruktodlingsarealens utveckling i socknarna Södra Mellby och Västar Karup mellan åren 1926 och 2014 – En analys av häradsekonomiska kartan och historiska ortofoton

Handledare

Patrik Olsson, fil. dr. i kulturgeografi

Examinator

Magnus Thelaus, Universitetslektor i biologi, Högskolan Kristianstad

Sammanfattning

Det har under lång tid odlats frukt i Sverige. Fruktodlingen var länge knuten till herrgårdar och slott. Sedan slutet av 1800-talet började fruktodlingar anläggas i områdena runt Vånga, Kivik och Båstad i Skåne. Det växer fram en ny typ av näring som är mer industriellt präglad än den tidigare herrgårds- och slottsodlingen. Syftet med studien är att undersöka industrifruktodlingsarealens utveckling mellan åren 1926 och 2014 i socknarna Västra Karup vid Båstad och Södra Mellby vid Kivik. Socknarna valdes som undersökningsområden för att de ligger i två fruktodlingsdistrikt i Skåne. Metoden som används är digitalisering av fruktodlingarna i kartmaterialet och beräkning av arealen i GIS-programmet ArcMap.

Fruktodlingsarealen ökade i båda socknarna under första hälften av undersökningsperioden och minskade under den andra. I Västra Karup är arealen minst i slutet av undersökningsperioden och i Södra Mellby i början, arealen var störst i båda socknarna i mitten av perioden. Ökningen beror bland annat på avskärmningen från världsmarknaden under andra världskriget samt ett importstopp på utländsk frukt och minskningen på tullar och ett borttaget importstopp.

Ämnesord

Landskapsvetenskap, Fruktodling, Industrifruktodling, 1900-talet, Jordbrukspolitik, Häradsekonomiska kartan, Ortofoto, GIS

Innehåll

1. Inledning.....	1
2. Syfte och frågeställningar.....	2
3. Bakgrund	2
3.1 Fruktodling	2
3.2 Forskningsläget	4
3.3 Arkivstudie	7
3.4 Klimat och geografiska förutsättningar.....	7
3.5 Val av undersökningsområden och tidsperiod	8
3.6 Undersökningsområden.....	10
3.6.1 Västra Karup	10
3.6.2 Södra Mellby	11
3.7 Kort historik	14
3.7.1 Stenålder - medeltid	14
3.7.2 1600- till 1900-talet.....	14
3.8 1900-talet till idag	15
3.8.1 Förädling och förvaring av frukt	15
3.8.2 Fruktodlarföreningar	16
3.8.3 Företag och industrier.....	17
3.8.4 Bekämpning och teknik.....	18
3.8.5 Fruktodlingspolitik	20
3.9 Jordbrukspolitiken under 1900-talet.....	21
3.10 EU och EU-stöd	24
4. Material och metod.....	25

4.1 Material	25
4.2 Metod	26
4.3 Käll- och metodkritisk diskussion.....	27
5. Resultat.....	30
6. Diskussion	37
6.1 Goda förutsättningar i länet.....	37
6.2 Socken nivå	37
6.3 Ekonomi, industrier och kontraktsodling	38
6.4 Personer och föreningar som påverkat fruktodlingen	39
6.5 Sjukdomar	40
6.6 Importstopp, tullar och statistik.....	40
6.7 Bärödling, företag och sysselsättning.....	41
6.8 Politik och GATT-avtalet.....	41
6.9 Slutsats	42
7. Referenser.....	44

1. Inledning

Under landskapsvetarutbildningen har fokus legat på hur landskapet har förändrats, vilka perioder under historien som har satt prägel på det, samt vilka spår som finns kvar idag. Många olika element i landskapet har diskuterats, upplevts och studerats. Dock återstår många och nya tillkommer allt eftersom tiden går. Fruktodlingar är ett element som under 1900-talet satt prägel på landskapet i olika delar av landet. Där av valet att studera fruktodlingsarealen, dels för att det kunde vara intressant att se om den ökat eller minskat, men också för att det är ett starkt landskapselement i områden med mycket odlingar. Odlingarna ger, tycker vi, en stark karaktär och identitet till landskapet speciellt under sommarhalvåret när träden blommar och bär frukt.

I dag finns fruktodlingar spridda i Sverige dels är Mälardalen, Gotland och södra Vättern områden med fruktodlingar och fruktodlingstradition. Skåne är ett landskap med mycket fruktodlingar och också ett historiskt viktigt jordbrukslandskap. Vånga, Kivik och Båstad är skånska samhällen där moderna fruktodlingar anlades i slutet av 1800- och början av 1900-talet (Grönwall 2005). Västra Karup i Båstadsområdet och Södra Mellby i Kiviksområdet är två socknar som har fruktodlingstradition sedan slutet av förra sekelskiftet, men hur har fruktodlingsarealen utvecklats i respektive socken?

2. Syfte och frågeställningar

Syftet är att undersöka utvecklingen av fruktodlingsarealen mellan åren 1926 och 2014 i socknarna Västra Karup och Södra Mellby. Vad som kan varit bidragande faktorer till utvecklingen och om statistiken över trädgårds- och fruktodlingen i Skåne respektive Sverige följer samma utveckling som i socknarna.

- Har arealen fruktodling minskat eller ökat i respektive socken?
- När var arealen fruktodling störst respektive minst i socknarna?
- Hur har fruktodlingens utbredning sett ut i respektive socken?

3. Bakgrund

3.1 Fruktodling

Frukt är en av produkterna som odlas på friland, tillsammans med bär, grönsaker och plantskoleväxter benämns det som frilandsodling och är en form av trädgårdsodling (Nordmark 1995). En fruktodling kan se ut på många olika sätt och det kan odlas flera olika fruktslag i en och samma odling. Det är svårt att hitta en enhetlig definition av moderna fruktodlingar. Olsson (2017) benämner det som rationella fruktodlingar, kommersiella fruktodlingar och åkerfruktodling. Gunnarsson (1996) benämner det åkermarksodling, medan Kindblom (1993) använder sig av uttrycket yrkesmässig odling. Klintborg Ahlklo & Hellström (2014) kallar det för rationella odlingar och beskriver områdena där de ligger som industrilandskap. Därför har vi valt att kalla det industrifruktodling, där fruktträd är planterade i raka rader med jämna mellanrum, ofta med någon form av hägnadssystem runt om (figur 1). Odlingarna skiljer sig i utseende och trädstorlek beroende på när de är planterade. Enligt Kindblom (1993) har de högstammiga fruktträden ersatts med lägre träd som underlättade plockningen. I dagens landskap hittar man odlingar med både mindre äldre fruktträd och spaljeodlingar (figur 2). I en fruktodling odlas vanligen äpple, päron, plommon och körsbär

(Nationalencyklopedin u.å), där äpple är vanligast i landet och cirka 85 % odlas i Skåne (Olsson 2017).

Fig. 1. Exempel på industrifruktodling med fruktträd planterade i raka rader. Foto: Joel Hallgren.

Fig. 2. Exempel på en spaljeodling till vänster i bild och odling med grövre korta träd till höger. Foto: Joel Hallgren.

Ängsfruktodling är en annan form av odling som bland annat förekommit i Urshultsbygden i södra Småland under minst 200 år. I en ängsfruktodling står träden fritt ute i landskapet i både äng och åker, där gamla och unga träd växer utan någon tydlig radstruktur eller ordning. Ängsfruktodlingen hade sin topp under början av 1900-talet för att sedan minska drastiskt efter andra världskriget. Denna form av fruktodling var i regel inte en huvudnäring, utan en av många binärningar som bygdens bönder ägnade sig åt. De få ängsfruktodlingar som finns kvar i området idag bedrivs på traditionsenligt sätt. Ängsfruktodlingen minskade i takt med att åkermarksodlingen ökade (Gunnarsson 1996).

3.2 Forskningsläget

Tittar vi på fruktodlingen som kultur och landskapselement är det framför allt studier över skånsk fruktodling som har gjorts. Inga Kindblom, tidigare 1:a intendent vid Kristianstads länsmuseum publicerade en studie i Bebyggelsehistorisk tidskrift, där hon studerat fruktodlingen i Villands härad. Hon redogör för historien om fruktodling, när den kom till nordnorden, var och hur frukt odlats i Sverige. Hon studerar två odlare i Villands härad, Carl Möllerberg och Sven Helmer Örtengren som tidigt började med fruktodling.

Möllerberg anlade redan i början på 1860-talet en fruktodling på familjegården i Tomarp i Österslövs socken. Odlingen utvecklades i stadig takt och 20 år senare fanns omkring 1000 träd av både äpple och päron. Fruktodlingarna var anlagda i steniga backar eller på stenig åkermark, där det var svårt att odla andra grödor. *”Träden planterades på 24 fots avstånd från varandra”* (Kindblom 1993, s. 41). I slutet av 1800-talet var fruktpriserna låga och det var svårt att sälja allt som skördades, en del av frukten torkades. Ett träd av äppelsorten Gravenstein kunde ge drygt 500 kg frukt vilket var mycket för ett träd, dock var det ingen favorit hos industrin då det gav fel färg på äppelmoset. Fruktodlingarna runt Tomarp lades ner under 1970-talet (Kindblom 1993).

Örtengren var granne till Möllerberg och anlade fruktodlingar under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Han var tidigt i sitt liv intresserad av fruktodling. Han reste mycket i jobbet och studerade flitigt fruktodlingar i andra europeiska länder och samlade på sig mycket kunskap. Kunskap han under tiden som fruktodlare omsatte i praktik och blev en av de mer framstående personerna inom svensk fruktodling under första hälften av 1900-talet. Han är grundaren av Helmershus, där en av Sveriges största fruktodlingar låg i början av 1900-talet (Kindblom 1993).

Enligt Kindblom (1993) var det en positiv utveckling i Kristianstad län under 1900-talet. Under första och andra världskriget då landet var avstängt från importerad frukt var den inhemska produktionen viktig. I början av 1990-talet har många fruktodlare har gett upp på grund av att importstoppet tagits bort, vilket förutspås bli ett problem i konkurrensen med utländsk frukt i framtiden.

Åsa Klintborg Ahlklo (forskare vid Sveriges lantbruksuniversitet) och Jenny Hellström (från Lunds universitet), har i en artikel i *Bebyggelsehistorisk tidskrift* studerat två industriområden och det tillhörande landskapet kopplat till trädgårdsodling. De vill studera om det går att höja kunskapen om jordbruksindustrins landskap, samt göra det synligare. Industrierna ligger vanligtvis precis i gränsen mellan stad och jordbrukslandskap och ingår ofta i detalj- och översiktsplaneringen. Syftet med studien är även att höja kunskapsbasen om moderna kulturarv (Klintborg Ahlklo & Hellström 2014).

Det första industriområdet är Weibulls växtförädling i Landskrona. Byggnaderna där Weibulls huserade är idag till stora delar tomma och förfallna, vilket enligt författarna är en framträdande karaktär mellan stad och jordbrukslandskap. Det andra är fruktodlingslandskapet runt Ivösjön och Önos fruktberedningsindustri i Tollarp. Frukodlingslandskapet runt Ivösjön bär spår av egnahemsliknande tomter, några med plats för hundratals fruktträd. I dag finns spår kvar i landskapet i form av fruktcentraler, äppelodlingar av äldre typ och lastkajer. Frukt- och frö industrins påverkan på landskapet har under 1900-talet varit påtaglig, både i byggnadernas direkta närhet och ute i landskapet där råvaran produceras. Författarna menar att Skåne bör ses som en industriprovins, tack vare just jordbrukslandskapet och den tillhörande industrin. Vånga och Ivösjöns fruktodlingar lyfter de som ett exempel på livsmedelsindustri som skapar värden i landskapet i form av nya strukturer och byggnader (Klintborg Ahlklo & Hellström 2014). Den likhet som finns med vår studie är att trädgårdsodling, fruktodling och tillhörande industrifaciliteter studeras som ett landskapselement, dock studerar Klintborg Ahlklo och Hellström vilket värde de har i ett modernt samhälle och hur de ska bevaras. Vissa mönster som de lyfter i sin studie kan även vara intressanta ur ett landskapsvetenskapligt perspektiv.

Cissela Olsson (tidigare antikvarie och kulturvetare vid Regionmuseet Kristianstad) har studerat skånsk fruktodlings kulturarv. En del är riktad mot arkiv och historiska kartor där hon studerar hur fruktodlingar ritats ut i kartorna och antecknats i de tillhörande akterna. Olssons (2017) analys av 1900-talets kartor och ortofoton visar att fruktodlingsarealen ökar fram till 1970-talet i Båstadsområdet och minskar efter det. Traktens goda

odlingsförhållande och att andra grödor som potatis ger bra avkastning menar hon kan vara orsaker till minskningen. I området runt Kivik har det skett en kraftig expansion av fruktodlingar mellan 1930-talet och 1970-talet och även i Vånga området expanderar fruktodlingen fram till 1970-talet. De nya planteringarna anläggs i stor utsträckning på åkermark enligt Olsson är det ett mönster i samtliga kärnområden för fruktodling i Skåne. Det skedde en stor plantering av bland annat äppelträd i Kristianstad län mellan åren 1941 och 1951. 70 % av länets alla äppelträd som finns med i hushållningssällskapets statistik från år 1951 planterades under den här perioden (Olsson 2017). Hon diskuterar även moderna fruktodlingar och hur värdet både ur ett estetiskt och besöksperspektiv påverkas av att de i dag är låga och täta samt ofta inhägnade.

Det finns även forskning gjord om växtförädling, beskärning, plockning och förvaring, de är förmodligen alla bidragande faktorer till den förändring som har skett under 1900-talet. Bland annat var Carl G. Dahl en framstående pomolog under 1900-talet och verkade vid Alnarps trädgårdsskola som föreståndare, han har skrivit flera böcker inom pomologi (Grönwall 2005). Hans böcker handlade om fruktsorter, odlingstekniker, skördetid och mer som hör fruktodlingen till (Dahl 1943).

Römbo (1972) har studerat utvecklingen av yrkesfruktodlingen i Rörums församling, han redogör för hur stor arealen var åren 1927, 1943 och 1967-68 och hur många träd som fanns respektive år. Enligt resultaten har arealen ökat från 7 ha år 1927 till 75 ha år 1943 och år 1967-68 fanns det 350 ha, vilket är en total ökning med 440 % under perioden och samtidigt ökade antalet träd med 370 %. I sin diskussion tar han upp vad som kan varit av stor betydelse för utvecklingen av yrkesfruktodlingen i Rörums församling. Han menar att 1842 års skolreform, folkskollärarnas trädgårdsundervisning och hushållningssällskapets verksamhet är de viktigaste. Han menar även att förändringar inom jordbruket som rationaliseringen och uppluckringen av självhushållet gjorde det möjligt för invånarna i församlingen att prova och satsa på någonting nytt.

3.3 Arkivstudie

För att hitta ytterligare information från 1900-talet om fruktodling besöktes Sveriges lantbruksuniversitets bibliotek vid Alnarp. Där finns det en samling av Sveriges Pomologiska Förenings årsskrift samt deras tidskrift Fruktdlaren. Under en heldag gick vi igenom denna samling för att se vilka händelser och ämnen SPF skrivit om, samt hur de har sett på fruktodlingen under 1900-talet.

För att möjligen hitta ytterligare information till vår studie besöktes även Regionmuseet Kristianstad under en halvdag, där vi gick igenom deras arkiv angående fruktodling. I arkivet fann vi en studie om fruktodling i Rörums församling, en del av resultatet visade förändringen av arealen mellan åren 1927 och 1968. Besöken gjordes i januari och februari 2019.

3.4 Klimat och geografiska förutsättningar

Klimatet är en viktig parameter för fruktodlingen i Sverige. För att en skörd skall bli så god som möjligt bör det vara enligt följande recept ”Tidig vår utan nattfrost, hög temperatur med många soltimmar under sommaren, lång, mild höst och dessutom ringa nederbörd under tiden för blomning och skörd.” (Lind 1939, s. 74).

Fruktdlingar bör ligga i läområden skyddade från vind och hagelskurar, då det kan påverka skördarna negativt. Ljus, temperatur, nederbörd, topografi och jordart är också viktiga parametrar för geografisk placering av fruktodlingar. I områden med varmt klimat och måttlig nederbörd finns goda förutsättningar, även kustnära lokaler är bra. Skåne, Mälardalen och Vättern är platser där den svenska fruktodlingen är koncentrerad tack vare det gynnsamma klimatet (Tahir 2014).

Under 1900-talet har det under vissa perioder varit sämre temperaturförhållande för fruktodlingen i landet. Enligt Olsson (2017) var det flera extremt kalla vintrar i början av 1940-talet vilket medförde att många fruktträd dog. I Sveriges Pomologiska Förenings årsskrift från 1940, beskrivs den kalla vintern 1939-40 som svår vilket orsakade stora skador på fruktodlingar runt om i landet. Även vintern 1940-41 ska fruktträd dött på grund av kylan, främst i mellersta Sverige men även till viss del i de sydligare delarna av landet (SPF 1941). Nelson, Ahlm, Gidlund, Hanssen & Hägerstrand (1949) påpekar att de

hårda vintrarna mellan åren 1940 och 1942 gjorde att många fruktträd dog i Kivikstrakten, trots detta ansågs skördarna under dessa år vara normala enligt länets trädgårdskonsulent. Fredrik Nilsson (1966) påpekar i en artikel i tidskriften Fruktdlaren, att många träd av olika sorter måste bytas ut till följd av de bistra och kalla vintrarna under första hälften av 1960-talet.

De vanligaste vindarna i Sverige är västliga eller sydvästliga eftersom landet ligger i västvindsbältet. Vindriktningen i sydöstra Sverige är mer sydvästlig än på västkusten på grund av havets nord-sydliga utbredning vilket gör att vinden vrider sig längs havet. Inlandets topografi och vegetation dämpar vindarna (SMHI 2017).

I slutet av 1800-talet då den industriella fruktodlingen började, var det vanligt att fruktträd planterades på mager och stenrik mark där inget annat gick att odla. Under 1900-talet i takt med fruktodlingens utveckling började man även anlägga odlingar på åkermark (Olsson 2017).

”Fruktträd kan växa på de flesta jordar och tidigare planterades gärna äpple och päron på magra och steniga marker eftersom inga andra grödor ansågs vara möjliga att bruka på dessa jordar. Genom att istället välja en djup, väl-dränerad, stenfri, vatten- och näringshållande jord med god mullhalt ökar förutsättningarna markant för att få höga och jämna skördar av god kvalitet.”

(Tahir 2014, s. 27)

3.5 Val av undersökningsområden och tidsperiod

Vi har valt att studera Södra Mellby och Västra Karups socknar (figur 3). Klimatet och jordmånen i områdena där socknarna ligger är gynnsamt för fruktodling enligt Ottosson (1988), dock kan vindförutsättningarna diskuteras. Båda har en lång kontinuitet av jordbruk och ligger enligt Campbells (1928) bygdeindelning i mellanbygder utmed kusten. Södra Mellby ligger på östkusten och Västra Karup på västkusten, de

representerar två av tre kärnområden för fruktodling i Skåne som Olsson (2017) beskriver. Då vi ska jämföra de båda mot varandra tänkte vi att läget kunde vara en intressant skillnad mellan socknarna.

Det tredje kärnområdet är beläget norr om Kristianstad i trakterna runt Vånga (Olsson 2017). Anledningen till att vi inte valt att studera Vånga socken, är att den är större och ligger en bit in i landet. Vi hade även tankar på att välja en socken i ett annat landskap och län, dock saknas häradsekonomiska kartan och ortofoto från 1940-talet i andra delar av landet med fruktodlingstradition.

Översiktskarta Skåne län-
Västra Karup och Södra Mellby socken 2019

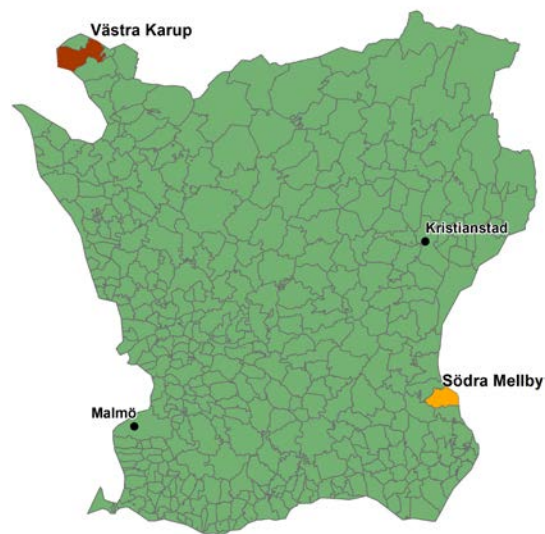

Fig. 3. Karta över Skåne med de undersökta socknarna utritade, samt Malmö och Kristianstad. Skala 1:725 000

Vi har valt att studera fruktodlingsarealens förändring mellan åren 1926 och 2014 eftersom det finns ett bra kart- och flygbildsmaterial. I tidigare kartmaterial är det sparsamt med information om fruktodling. Detta kan bero på att det var först i slutet av 1800-talet de moderna fruktodlingarna började bli vanliga runt om i landskapet (Grönwall 2005). Att valet föll på denna period beror också på att det är industrifruktodlingens förändring vi vill studera.

3.6 Undersökningsområden

3.6.1 Västra Karup

Västra Karup (figur 4) ligger på Bjärehalvön i Bjäre härad på västkusten i Skåne län. Socknen korsar hela halvön vilket innebär att den har kust på två sidor, vid Laholmsbukten i norr och Skälderviken i söder. Bjärehalvön har många fornlämningar från bland annat bronsåldern vilket tyder på lång kontinuitet av mänsklig påverkan av landskapet (FMIS 2018). Landskapet i socknen är till stora delar uppodlat med olika typer av jordbruk och i öst tornar Hallandsåsen upp sig som ett tydligt landskapselement som bidrar till områdets karaktär.

Bjärehalvön är bland annat känd för sina fruktodlingar som funnits under lång tid och skapat en viss karaktär i delar av landskapet. Den första fruktodlingen anlades i början av 1900-talet av Wilhelm Bolin som var hovjuvelerare. Det blev starten på Småryds fruktodling. Troligen var detta startskottet för odlingarna på Bjärehalvön. Senare har flera andra jordbrukare tagit efter Bolins initiativ. Bjärehalvön, där fruktodlingarna idag främst är samlade kring Båstads närområde, är också Skånes tredje största fruktodlingsdistrikt efter områdena vid Vånga och Kivik (Kindblom 1993).

Området har en berggrund med gnejs och diabasgångar i västlig-östlig riktning och den vanligaste jordarten är sandig morän med mindre inslag av lera, sand och isälvsediment. Även berg i dagen förekommer här och var i området (SGU 2018).

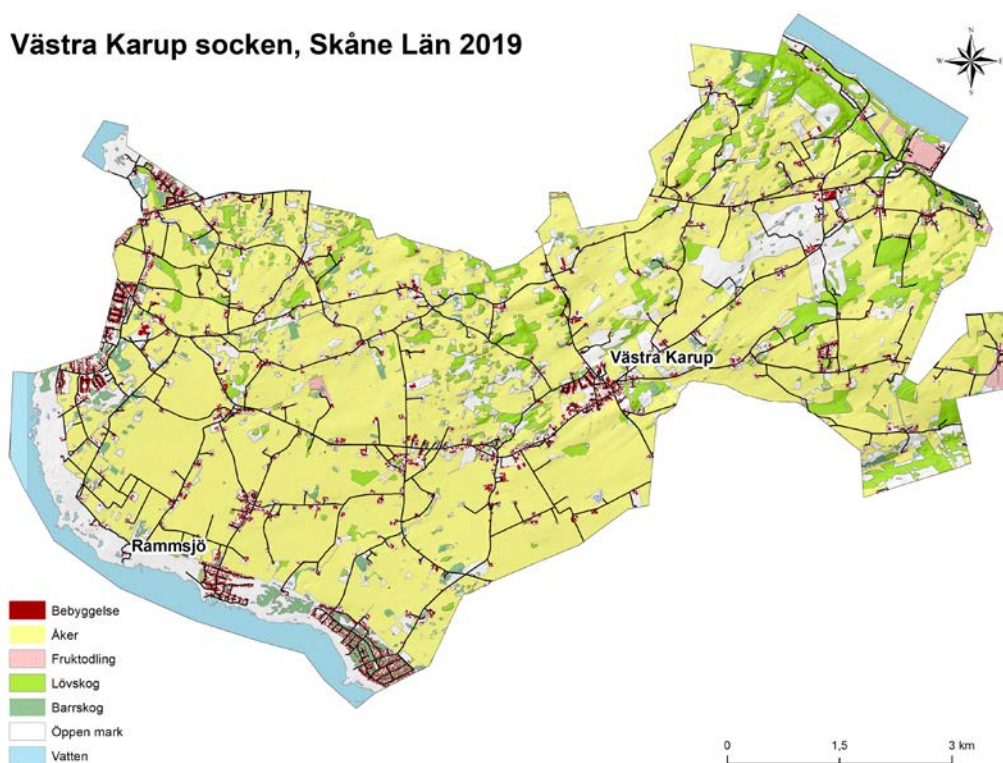

Fig. 4. Karta över Västra Karup socken i Skåne. Bakgrundskarta: GSD-fastighetskartan markdata, GSD-fastighetskartan bebyggelse, GSD-Höjddata, grid 2+ och GSD-fastighetskartan kommunikation © Lantmäteriet, diarenr. 2012/892. Skala 1:45 000

3.6.2 Södra Mellby

Ligger på Österlen i Albo härad i Skåne län. Södra Mellby har en lång kontinuitet av fruktodling. De första anlades i början 1890-talet av Henric Åkesson i Karakås (Kindblom 1993). Han kom att bli en betydande förgrundsfigur för traktens fruktodling. Han blev känd för sina välskötta odlingar och stora kunskap. Han bröt ny mark där han sedan anlade sina odlingar. Troligen var det inte många som planterade fler fruktträd vid 1900-talets början än just Åkesson. Han ansågs vara en fruktodlare av högsta klass. Han lyckades genom rationella odlingsmetoder som jordbearbetning, gödsling och besprutning få stora skördar av god kvalitet även under ogynnsamma år. Hans livsverk inom fruktodlingen belönades av Svenska Pomologiska Föreningen som tilldelade Åkesson föreningens silverplakett för hans insatser inom den svenska fruktodlingen. Hans framgångar inspirerade också andra odlare runt om i landet (SPF 1930). I närheten av de tidigt anlagda fruktodlingar ligger idag Kiviks musteri, som producerar allehanda fruktbaserade drycker.

Södra Mellby (figur 5), är en socken som gränsar till Hanöbukten i Östersjön. Landskapet domineras av olika typer av jordbruk, där fruktodlingarna är ett påtagligt inslag i landskapsbilden. Området har varit befolkat under lång tid vilket de många fornlämningarna tyder på (FMIS 2018). Stengärden och murar förstärker känslan av ett utpräglat jordbrukslandskap. Fruktodlingarna är påtagliga och hänför på ett magiskt sätt besökare. Trots att traditionen är relativt ung har den under den tid den funnits satt stor prägel på området. Inte långt från den plats där de första fruktodlingarna anlades ligger Stenshuvud, en av Sveriges nationalparker.

På sluttningarna ner mot havet varvas landskapet med åkermark, bebyggelse och fruktodlingar. Det finns en del lövskog i området, framför allt runt Stenshuvud och i de inre delarna av socknen. Det största samhället är Kivik som ligger i slutningen ner mot havet och är ett populärt turistmål. Här anordnas en marknad varje år för att uppmärksamma den lokala äppelodlingen.

Längs med kusten ligger postglaciala sediment, längre upp på höjderna förändras jordlagren och består av lerig och sandig morän samt andra sandiga jordarter och isälvsavlagringar. Det förekommer även en del berg i dagen främst av sandsten (SGU 2018).

Översiktskarta Södra Mellby socken,
Skåne län 2019

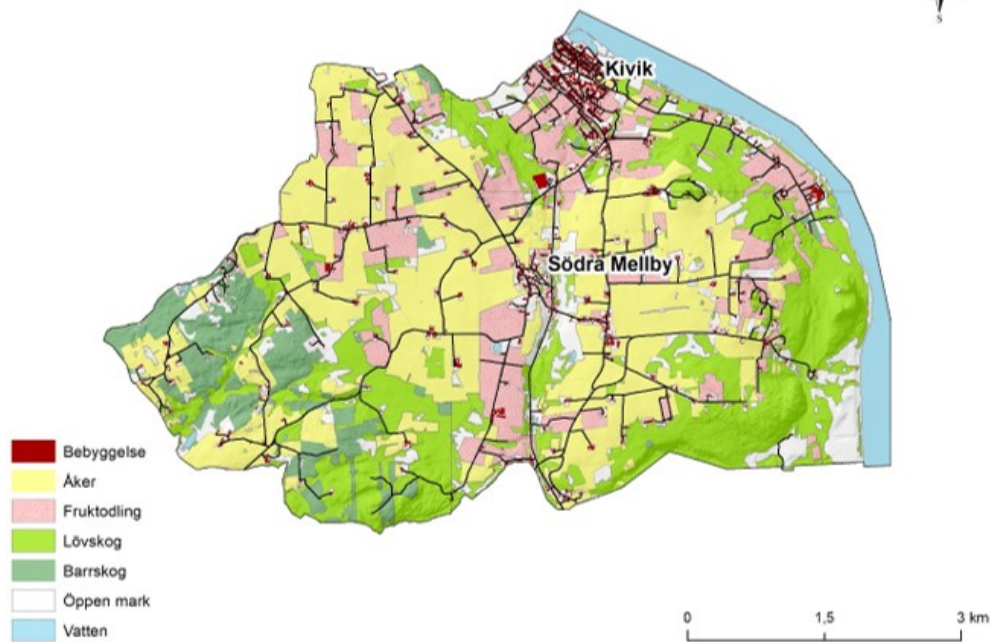

Fig. 5. Karta över Södra Mellby socken. Bakgrundskarta: GSD-Fastighetskartan markdata, GSD-Fastighetskartan kommunikation, SD-Fastighetskartan bebyggelse och GSD-Höjddata, grid 2+ © Lantmäteriet, diarenr. 2012/892. Skala:1:45 000

3.7 Kort historik

3.7.1 Stenålder - medeltid

Frukt har varit en del av människans kost ända sedan stenåldern. Kindblom (1993) berättar om fynd av frukt bland annat från Östergötland där torkade äpplen hittades och från Skåne finns det fynd av äppelkärnor, dock är förekomsten av äppelodling osannolik enligt författaren. Vid en utgrävning av en gravhög i Norge från 830-talet hittades krus med äpplen, förmodligen handelsvaror från de resor vikingarna företog runt om i Europa och dess närområde (Tahir 2014).

Under medeltiden var klostren och munkarna viktiga när det gällde att sprida kunskap i landet om hur odling av frukt och annan växtlighet gick till. Klostren fungerade även som plantskolor. Det är från denna period som den första lagen om frukt härstammar stiftaren var Kung Magnus Eriksson. Man kan bli straffad för stöld av äpplen eller genom att skada ett äppleträd. Kung Gustav Vasa och drottning Margareta var intresserade av trädgårdsodling och tog hjälp av trädgårdsmästare från andra länder i Europa vilket bidrog till utvecklingen av fruktodlingen under 1500-talet (Tahir 2014).

3.7.2 1600- till 1900-talet

Nilsson (2010) studerar förekomst och betydelse av binäringar i geografiska avmätningar från perioden 1630-1650, där hon konstaterar att uppgifter om avkastning eller sorter i fruktträdgårdar inte förekommer. Hon har noterat om det har förekommit fruktträdgårdar eller inte och studien behandlar Västergötland, Östergötland och Uppland. Fruktodlingen blev vanligare under 1600- och 1700-talet och framför allt var herrgårdar och slott platser där fruktodling förekom. Allt eftersom åren gick utvecklades konsten att odla frukt och försäljning av frukt på torg och marknadsplatser började förekomma (Grönwall 2005). Trenden att det var de högre samhällsklasserna som höll på med fruktodling upphörde inte förrän i slutet av 1800-talet, då de första kommersiella odlingarna började växa fram i de östra delarna av Skåne (Kindblom 1993). Karakås på Österlen och Helmershus vid Kristianstad som tidigare nämnts, var två platser där fruktodlingen startade tidigt. Fruktodling som bisyssla blev även ett inslag hos de mindre jordbruken och familjejordbruken (Grönwall 2005).

Grönwall (2005) har studerat hur fruktodling behandlas i handböcker riktade mot mindre jordbruk under perioden 1890-1930. Hon undersöker vilka markslag som rekommenderas, ekonomiska argument för det enskilda bondehushållet samt samhällsekonomin och vad som finns i jordbruksstatistiken för perioden. Hon kom bland annat fram till att det gjorts flera försök att öka den inhemska fruktodlingen samt att det i böcker från sekelskiftet fanns stor optimism för fruktträdsplantering.

3.8 1900-talet till idag

3.8.1 Förädling och förvaring av frukt

En av de största utmaningarna har varit förvaringen, att lyckas hålla frukten färsk under vintern. I början av 1900-talet användes traditionella konserveringsmetoder som torkning, inkokning och marmeladberedning. Det startades många livsmedelsföretag i Skåne t.ex. Findus AB i Bjuv och Önos i Tollarp vilkas produktion från början var riktad mot vin och sprit tillverkad av bland annat frukt. Senare lades produktionen om till sylt, saft och konservering av frukt samt grönsaker, detta på grund av de hårda restriktionerna mot alkoholförsäljning som infördes 1917 (Ahrlund & Olausson 2011).

Drycken must som består av pressad frukt introducerades år 1934 i Sverige, många musterier anläggs runt om i landet de kommande åren och 1938 kom ett statsbidrag där varje nytt musteri kunde få upp till hälften av byggkostnaden betald. Sveriges Pomologiska Förening skapade 1939 en särskild mustkommitté som skulle hjälpa till och främja utvecklingen av musteriindustrin (SPF 1940). År 1941 fanns minst 139 musterier i mellersta och södra Sverige varav 20 stycken i Kristianstad län (SPF 1942).

Frysen slår igenom på 1950-talet vilket medför att de tidigare traditionella metoderna för konservering minskar (Olsson 2017). Det blir då förmodligen lättare att förvara och hålla frukten färsk under längre tid än innan. Redan tjugotalet år tidigare, på 1930-talet hade frukt börjat lagras i rum med temperatursänkning. Temperatursänkningen var ett försök till att öka fruktens hållbarhet med bibehållen kvalitet. Under denna period gjordes även försök utomlands, där kolsyra eller kväve tillfördes i ökad mängd i lagringsrummet vilket medförde en fördröjning av mognadsprocessen (SPF 1962).

År 1952 bildades en fruktlagringsnämnd som startade undersökningar angående fruktlagningsmetoder i Helsingborgs Fryshus lokaler, bland annat undersöktes kylslagring och kolsyrelagring av frukt (SPF 1962). Utvecklingen inom lagringstekniken gick framåt och under 1970-80 talet blev lagringsmöjligheterna allt bättre i och med nya lagerbyggnader med kylrum där frukten kunde förvaras (Silfverstrand, Sörestedt, Nilsson, Larsson & Wååg 1988).

Under hela 1900-talet fram till idag har nya metoder tillämpats för att kunna bibehålla fruktens kvalitet så länge som möjligt. Under senare år har nya lagringsmetoder kommit, bland annat UOL-lagring (kontrollerad ultralåg syrenivå) vilket innebär att man modifierar atmosfären i rummet där frukten förvaras (Tahir 2017). Den revolutionerande tekniken har gjort att man enligt Äppelriket Österlen (2018) kan lagra frukt ända fram till nästa skörd. Enligt Tahir (2017) är UOL den effektivaste lagringsmetoden, där fruktens kvalitéer som fasthet, sockerhalt, skalfärg och c-vitaminhalt bibehålls. För att nå bästa resultat bör varje fruktsort plockas under rätt tid samt lagras enskilt.

3.8.2 Fruktodlarföreningar

Sveriges Pomologiska Förening har varit en viktig faktor för fruktodlingens utveckling under först halvan av 1900-talet, både som binäring och huvudnäring. Föreningen bildades för att förmedla kunskap till mindre jordbruk i ekonomiska frågor och för att stärka den svenska fruktodlingen. Det fanns många fördelar med att vara med i en fruktodlarförening, där kunde odlare få hjälp, tips och reducerat pris på fruktträd (Grönwall 2005). År 1965 bytte föreningen namn till Riksförbundet Svensk Trädgård då man även ändrade fokus från yrkesfruktodling till hemträdgårdsodling (Riksförbundet Svensk Trädgård 2019).

Under perioden mellan första och andra världskriget startades flera fruktodlarföreningar runt om i landet, vilket enligt Hermelin (1932) är ett svar på ett ökat intresse för rationell

fruktodling och för att odlare har lärt sig att få ut jämna och goda skördar. Det kan även vara ett svar på avskärmningen från världsmarknaden som Larsson (2004) menar var positiv för svenska jordbruksprodukter.

Föreningen Förenade Frukt som bildades 1965 var en sammanslagning av Kiviks Frukt och Kristianstads Frukt (Ottosson 1988), det är en ekonomisk förening som idag ägs av 94 odlare och marknadsför sig som Äppelriket. Föreningen sorterar, lagrar och packar frukten som odlarna levererar (Äppelriket Österlen 2018). Odlarna får behålla 25 % av skörden att göra vad de vill med, resterande ska levereras till Äppelriket Österlen (Olsson 2017).

År 2000 bildades Sveriges Pomologiska Sällskap. Föreningen vill förbättra och utveckla den svenska frukt- och bärödlingen. De vill även fungera som en samlingsplats och kunskapsförmedlare för pomologiskt intresserade (Sverige Pomologiska Sällskap u.å).

3.8.3 Företag och industrier

Industrier kopplade till jordbruket har under 1900-talet påverkat landskapet och vad som odlats vart. Det har gjorts bland annat via kontraktsodling, som innebär att bönderna åtar sig att producera en viss gröda åt ett företag, avtalet görs på årsbasis oftast innan växtperiodens början (Dahl 2015).

På västkusten i Bjuv har Findus AB sedan 1940-talet inriktat sig på konservering av grönsaker (Ottosson 1988). Till exempel odlades det ärtor från södra Halland ner till Skånes sydkust och bort till Ringsjöarna i öster, cirka 6 500 hektar kontraktsodlingar var knutna till Findus (Borg 2005). Företaget varslar de anställda om uppsägning 2016 och fabriken läggs ner våren 2017 (Ekström & Gravlund 2017).

Inom stärkelseindustrin finns det ett liknande mönster i Kristianstad och Blekinge län, där har det sedan slutet av 1800-talet varit vanligt med stärkelsefabriker. Anledningen var de goda förutsättningar för potatisodling på de sandiga jordarna, vilket innebar att det vara nära från fabrikerna till råvaran (Borg 2005).

År 1935 byggdes Kiviks musteri i Södra Mellby socken av Henric Åkessons son Ivar som drev musteriet parallellt med fruktodlingen fram till 1949. Därefter tog Ivars son Ingvar över musteriet för att utveckla verksamheten till en modern industri som kom att bli en av landets största (Gärsgård 1981). Att många började satsa på musttillverkning kan bero på att det var ett smidigt sätt att använda den frukt som inte gick till försäljning. Sveriges Pomologiska Förening trodde att musterierna i framtiden skulle vara av stor betydelse för fruktodlarna samt bidra till nationalekonomin (SPF 1940).

Trädgårdsnäringen har sysselsatt människor under hela 1900-talet, 14 400 personer arbetade inom trädgårdsföretag år 1931. Efter ytterligare 20 år arbetade 21 400 personer i någon form i trädgårdsnäringen, företagen ökade från 4 220 till 6 773 under perioden. Trädgårdsnäringen har trots teknikutveckling, politiska reformer och beslut, fortsatt varit i behov av arbetskraft under hela 1900-talet. År 1975 var det nästan 28 000 personer sysselsatta inom trädgårdsnäringen, dock minskar antalet under slutet av 1900-talet till 20 000. Stora delar av arbetskraften inom trädgårdsnäringen har under 1900-talet varit tillfällig och säsongsbetonad. Antalet fruktodlare har också minskat under slutet av 1900-talet, från 1 426 stycken år 1971 till 296 stycken år 2000 (Ahrland & Olausson 2011).

3.8.4 Bekämpning och teknik

Bekämpningsmedel inom fruktodlingar har använts under lång tid, redan i slutet av 1800-talet började Sven Helmer Örtengren att bespruta sina odlingar i nordöstra Skåne och gav år 1900 ut en bok på 40 sidor om hur besprutning av fruktträd går till (Kindblom 1993).

Efter andra världskriget ökade användningen av kemiskt framställda bekämpningsmedel kraftigt inom den moderna fruktodlingen precis som inom övriga jordbruket. Fruktträden besprutades för att bekämpa svampsjukdomar, insekter, kvalster och andra skadedjur som påverkade träden och kvalitén på frukten negativt. Vid besprutningen användes bland annat klorerande kolväten (DDT) och organiska fosforföreningar. Användningen av kemiska medel fortsatte att öka fram till 1960-talet inom jordbruket i Sverige (SPF 1960).

Fruktodlarna har genom åren fått prova sig fram för att hitta de medel som fungerade bäst för bekämpning av skadedjur i samråd med forskare inom den kemiska industrin.

Kemiska bekämpningsmedel har varit av stor vikt för fruktodlingen under första hälften av 1900-talet, med tiden har många ersatts av organiska ämnen med kortare nedbrytningsprocess som var hälsosammare för både natur och odlare. I början av den moderna fruktodlingen användes en handdriven pumpspruta som drogs efter en häst för bekämpningen av skadeinsekter och sjukdomar, det krävdes tre man för att genomföra arbetet. Efter hand ersattes hästen av traktorn och några år senare kom den så kallade Dimsprutan som kunde skötas av enbart en person (Gärsgård 1981).

Många yrkesfruktodlare började under 1940-talet använda traktorer och motordrivna sprutor, mekaniseringen underlättade för odlarna och bidrog till en minskad mänsklig arbetsbelastning och odlarna sparade mycket tid tack vare maskinerna (Nelson et al 1949). Det verkar dock inte som att mekaniseringen varit lika revolutionerande inom fruktodlingen jämfört med övriga jordbruket. Bland annat plockas frukten än idag för hand eftersom den är ömtålig och känslig för stötskador (Tahir 2014).

Trots att bekämpningsmedel har använts under hela 1900-talet har några sjukdomar och skadeinsekter varit mer problematiska än andra. Skadeinsekten fruktträdsspinnkvalstret har blivit vanligare i takt med den ökade användningen av bekämpningsmedel.

En av de vanligare sjukdomarna är pricksjukan och forskning tyder på att den angriper frukt med lågt kalcium innehåll eller frukt på träd som är i näringsobalans. Sjukdomen är vanligare torra och varma somrar. Speciellt träd som växer på lätta och mullfattiga jordar är mer utsatta för angrepp. För mycket näringstillförsel, dålig pollinering och kraftig beskärning ökar risken för sjukdomen. Sjukdomen yttrar sig i form av små svarta prickar något insjunkna i frukten, vilket kan medföra en bitter smak (Säll & Ericsson 1990). År 1955 och 1959 var sjukdomen ett stort problem i svenska fruktodlingar (SPF 1961). Det finns inget som tyder på att träden behöver ersättas efter ett angrepp.

På 1980-talet upptäcktes päronpest första gången i sydvästra Skåne, 1989 som var ett ovanligt varmt år hade sjukdomen spridit sig längs med kusten norrut. Många odlingar av päronsorten Herzogin Elsa fick huggas ner och brännas, även äpple- och oxelträd

smittades. Sjukdomen kan angripa de flesta sorters fruktträd, men vanligast är den på päron och hagtorn. I samband med detta fanns det oro för att en epidemi skulle bryta ut, vilket inte blev fallet och sjukdomen har bara vid enstaka tillfällen haft utbrott i Sverige efter det (Nybom, Garkava-Gustavsson & Sehic 2012).

Fruktträdsspinnkvalstret (*Panonychus ulmi*) har ökat gradvis under 1900-talet. I början var den näst intill obefintlig, dock ökar den i takt med att mer och mer fruktträd besprutas. Fruktträdsspinnkvalstrets naturliga predatorer dör av vanliga bekämpningsmedlen och nya medel mot kvalstret har utvecklats (acaricider). Dock blev fruktträdsspinnkvalstren snabbt resistent och har fortsatt varit ett problem i fruktodlingar (Tornéus 1997). Enligt Jansson (2009) är problemen i ekologiska fruktodlingar inte lika stora, eftersom predatorerna finns kvar i odlingarna och på så sätt håller populationerna av fruktträdsspinnkvalstret nere.

3.8.5 Fruktodlingspolitik

Ett stort diskussionsämne under hela 1900-talet har varit tullen på och importen av utländsk frukt. År 1932 höjdes tullen på fruktsorter som kan odlas inom rikets gränser från 10 öre per kilo till 20 öre enligt Sonesson (1932) och han manar samtidigt till fortsatt odling i Sverige för att fylla den förväntade nedgången av importerad frukt. Ytterligare en höjning av tullen på äpplen genomfördes år 1955 från 20 till 25 öre per kilo. Samtidigt förlängdes importstoppet med 6 veckor (Riksdagens Protokoll 1957).

Importförhållanden under 1950-talet påverkade fruktodlarna negativt då de tidiga sorterna var svårsålda eftersom importstoppet började gälla först den 15 augusti och upphörde den 11 februari varje år. Jordbruksnämnden ansåg att mellan 11 februari och 15 augusti kunde inte svensk frukt konkurrera med den importerade frukten. Det var svårt för de svenska odlarna att sälja de sorter som mognade tidigt på säsongen innan importstoppet började gälla, därför ökar också mustillverkningen under 1950-talet (SPF 1962). Importstoppet infördes av statsmakten för att främja fruktodlingen i landet. Dock gällde de inte hela året och fruktodlarna upplevde den fria perioden som negativ. Stoppet ansågs ändå vara skillnad mellan liv och död för den svenska fruktodlingen (Silfverstrand et al. 1988).

Eriksson & Arvidsson (1993) skriver i en motion till riksdagen att importstoppet för äpplen och päron upphörde att gälla år 1988-89. De som livnärde sig på fruktodlingen komprimerades med bland annat röjningsbidrag. Tanken med röjningsbidraget var att ta bort de gamla odlingarna där sedan nya skulle anläggas för att kunna stå sig i den hårdnande konkurrensen av utländsk frukt. Detta gjorde att många odlare var tvungna att satsa på nyplantering och nya odlingstekniker för att på sikt kunna överleva. Även om många odlare var positiva till en mer rationaliserad fruktodling gav det dock negativa effekter. Effekterna av omläggningen inom fruktodlingen under 1990-talet blev, att en del odlare gick i konkurs på grund av dålig lönsamhet och stora investeringar. Andra orsaker till att många odlare fick det svårt var att arbetskraft, skatter och arbetsgivaravgifter skilde sig mycket mellan Sverige och andra länder. Detta medförde att riksdagen begärde beslut om en snabbutredning som skulle genomföras av Jordbruksverket, man ansåg att den svenska fruktodlingen befann sig i svår situation och behövde hjälp för att inte försvinna helt.

Enligt Kiviks musteri (2017) var det i samband med upphörandet av importstoppet 1988 som Äppelmarknaden i Kivik startade för att skapa en positiv bild av svensk frukt.

3.9 Jordbrukspolitiken under 1900-talet

Politiken för livsmedel och jordbruk under det senaste århundradet är enligt Larsson (2004) kommen ur krisen på 1920-talet. Förändringen på världsmarknaden från frihandel under 1800-talet till protektionism runt sekelskiftet kan bero på lägre priser på jordbruksprodukter, ett svar på den periodens globala produktionsökning (Persson 1997). För att skydda det svenska jordbruket infördes prisregleringar, från början avsedda som en tillfällig lösning och inte den grund det blev i 1900-talets jordbrukspolitik (Larsson 2004).

Under andra världskriget minskar importen och exporten i Sverige, landet avskärmas från världshandeln och tack vare det minskar den överskottsproblematik som funnits inom jordbruket. Ottosson (1998) menar att den minskande importen från övriga världen var

positivt för Sverige och att efterfrågan på svenska produkter ökade vilket bidrog till att trädgårdsodlingen utvecklades snabbt under och efter kriget.

Statsmakten inser att trots det temporära uppehållet med överskottsproblem, måste det lösas och tillsätter därför en kommitté år 1942 som ska utreda och komma med ett förslag för att förbättra jordbrukets ekonomiska situation. Förslaget från kommittén blev grunden till det jordbrukspolitiska beslutet år 1947. Beslutet innehöll de tre huvudmålen inkomst-, produktion- och effektivitetsmålet där inkomstmålet ansågs vara det viktigaste. För att uppnå inkomst- och effektivitetsmålet startade rationaliseringen, i vilken lantbruksstyrelsen hade en avgörande roll. För att uppnå den önskade effekten användes de tre momenten, yttre-, inre- och driftsrationalisering. Det betydde bland annat förbättringar av areella storlekar, dikning, nybyggnation och effektivisering av maskinanvändning. Sverige går från att vara ett agrarsamhälle till industrisamhälle och produktiviteten i jordbruket går upp tack vare bland annat mekanisering, rationalisering och specialisering (Persson 1997).

I 1967 års jordbrukspolitiska beslut ändras synen på vilket mål som är viktigast och effektivitetsmålet anses nu vara av större vikt. Framför allt beror det på lägre marknadspriser och krav på billigare varor från konsumenterna. Självförsörjningsmålet ändrades från 100 till 80 % i både freds- och krigstid (Larsson 2004). Efter 1967 års beslut lämnade många lantbrukare näringen, sjunkande lönsamhet var en av orsakerna. Det blir en nedgång i lantbruksenheter där ungefär 30 000 försvinner mellan 1966-1970, medan åkerarealen bara minskar med ca 1 %. Under de kommande åren fortsätter nedgången i både jordbruksenheter och åkerareal. Det tillsätts ytterligare en jordbruksutredning 1972 och 1977 kom ett nytt jordbrukspolitiskt beslut. De tre huvudmålen från 1947 och 1967 års beslut finns kvar, men i det nya ansågs överproduktionen inte som ett lika stort problem. Inkomstmålet blev återigen det viktigaste och produktionsmålet uppdateras till att hela åkerarealen ska användas för livsmedelsproduktion. Under 1970-talet var priserna på jordbruksprodukter höga, dock ändras det i början av 1980-talet på grund av en kraftigt ökande produktion i USA. Sverige som producerade ett överskott av jordbruksprodukter drabbades av de lägre

priserna på världsmarknaden. Antalet jordbruksenheter fortsätter försvinna och åkerarealen att minska (Persson 1997).

Livsmedelsförsörjningen i landet skulle tryggas och 1985 kom riktlinjer för en samlad livsmedelspolitik, där en mängd olika mål togs fram, till exempel det nya miljö- och resursmålet med krav på att produktionen skulle ta hänsyn till miljön och naturresurserna. Ett problem med det moderna jordbruket var den negativa påverkan på miljön, i form av gifter och näringsämnen som spreds i naturen. Det kulturella agrarlandskap som det småskaliga jordbruket lämnat efter sig, ansågs det moderna jordbruket inte vara kapabelt till att upprätthålla. Naturvårdsåtgärder i odlingslandskapet (NOLA), ett nationellt program för att bevara delar av det kulturella småbrukslandskapet framförallt betes- och slåttermarker kom i samband med livsmedelspolitiska beslutet 1985. Samtidigt var det stora nationella målet om rationalisering rådande, programmen motverkade varandra vilket är första gången det händer i svensk jordbrukspolitik (Larsson 2004).

I livsmedelsbeslutet från 1990 skulle miljöarbetet intensifieras och ersättning till producenter skulle bara ges för efterfrågade varor och tjänster. Det tillkom ytterligare ett nationellt program i form av landskapsvård i odlingsbygd (LOLA), syftet var att bevara hela jordbrukslandskap, där tydliga natur- och kulturmiljövärden kopplade till agrar produktion var framträdande (Larsson 2004).

Lagen om prisreglering från 1967 upphävdes och istället infördes arealbaserade stödformer för att genomföra miljö- och försörjningsmålen, gränsskyddet bevarades då man inväntade kommande GATT-förhandlingarna (General Agreement on Tariffs and Trade).

GATT är ett handelsavtal från 1947 och var en överenskommelse mellan åtta länder, ytterligare länder inkluderat Sverige anslöt sig under de kommande åren (Larsson 2004). Meningen med avtalet var att komma överens om sänkningar av tullar och gränsskydd på handelsvaror. Det gjordes i förhandlingsrundor, under de första fem rundorna förhandlades en produkt i taget genom hederlig köpslagning vilket inte resulterade några större sänkningar av tullarna. Vid Kennedy rundan (1963-1967) och Tokyo rundan (1973-1979) lyckades man bättre och tullarna sänktes med över 30 % vid båda tillfällena (Chan

2018). GATT blev det viktigaste ramverket för internationell handel ända fram till dess att WTO (World Trade Organisation) bildades 1993 (Larsson 2004).

3.10 EU och EU-stöd

Grunden till Europeiska unionen (EU) lades genom ett samarbete av Belgien, Frankrike, Italien, Luxemburg, Nederländerna och Västtyskland år 1952 och hette då Europeiska kol- och stålgemenskapen (EKSG), år 1958 ändras namnet till Europeiska ekonomiska gemenskapen (EEG) (Tallberg 2016). I början hade länderna en gemensam marknad för kol och stål, senare utvecklades samarbeten inom bland annat jordbrukspolitik, handelspolitik och kärnkraftsanvändning. Det sker ytterligare ett namnbyte år 1967 till Europeiska gemenskapen (EG) och sedan 1993 kallas det för EU (Sveriges Riksdag u.å).

Sverige gick med i EU år 1995 vilket innebar vissa förändringar inom jordbrukspolitiken, inom EU bedrivs en gemensam jordbrukspolitik förkortad CAP (Common Agricultural Policy) (Larsson 2004). Bland annat tillkom en rad nya stöd som skulle kompensera lantbrukarna, eftersom livsmedelsproduktionen fick hårdare konkurrens då gränsskyddet mot övriga medlemsländer togs bort. Inträdet i EU innebar också att handelsavtal mellan länder gav reducerade eller borttagna tullar på importerade jordbruksprodukter. Utan gränsskyddet öppnades samtidigt nya möjligheter för svenska lantbrukare att exportera livsmedel till andra länder. Medlemskapet i EU betydde även ett bättre gränsskydd bland annat för frukt och grönsaker, innan inträdet var handeln i princip oreglerad (SOU 1996:136).

Inträdet i EU innebar att det tillkom nya stöd för jordbruket, miljöstödet är ett av stöden och infördes i Sverige i samband med inträdet. Stödet skulle främja miljövänlig jordbruksproduktion och ekologisk odling som i sin tur skulle gynna den biologiska mångfalden i jordbrukslandskapet. Det finansierades till hälften av EU och hälften av Sverige, medlemsländerna fick själva utforma det, dock skulle det godkännas av EU (SOU 1996:136). Ytterligare ett viktigt stöd är gårdsstödet som infördes 2005 för att styra

produktionen utifrån konsumenternas efterfrågan istället för den tidigare bidragsstyrda produktionen. För att kunna ta del av gårdsstödet krävdes det att man ägde eller arrenderade minst 4 ha jordbruksmark med 4 stödrätter (Jordbruksverket 2010). Ett annat stöd som kom i samband med inträdet av EU var riktat till producentorganisationer för frukt och grönt (SOU 1996:136).

4. Material och metod

Här presenteras materialet som används för att genomföra analysen av fruktodlingsarealen i respektive socken och den metod som används i GIS (geografiska informationssystem).

4.1 Material

Västra Karup socken

Följande kartor och ortofoton har analyserats i Västra Karup.

- Häradsekonomiska kartan 1926-34. Rikets allmänna kartverk, Skåne län.
- Ortofoto 1947. Lunds universitet, centrum för geografiska informationssystem
- Ortofoto 1965. GSD-Ortofoto historiska 1960 raster s/v 0,5 m © Lantmäteriet
- Ortofoto 1973. WMS-Ortofoto raster 1970 © Lantmäteriet
- Ortofoto 1996. Ortofoto. Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för Skoglig Resurshållning
- Ortofoto 2014. GSD-Ortofoto raster, 1m färg © Lantmäteriet

Södra Mellby Socken

Följande kartor och ortofoton har analyserats i Södra Mellby.

- Häradsekonomiska kartan 1926-34. Rikets allmänna kartverk, Skåne Län.
- Ortofoto 1939. Lunds universitet, centrum för geografiska informationssystem
- Ortofoto 1957. GSD-Ortofoto historiska 1960 raster s/v 0,5 m © Lantmäteriet
- Ortofoto 1975. WMS-Ortofoto raster 1970 © Lantmäteriet

- Ortofoto 1999. Ortofoto. Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för Skoglig Resurshållning
- Ortofoto 2014. GSD-Ortofoto raster, 1m färg © Lantmäteriet

Statistik

Det finns samlad statistik över fruktodlingen och trädgårdsodlingen från perioden 1970-2008. Statistiken för trädgårdsodlingen presenteras länsvis antingen i hektar på friland eller kvadratmeter i växthus alternativt bänkgård, och för fruktodlingen nationellt i hektar på friland. Vi har valt att ta med statistiken för fruktodlingen i landet mellan åren 1971 och 2008, samt för trädgårdsodlingen på friland i Skåne mellan åren 1970 och 2008 för att jämföra med vårt resultat. Statistiken är hämtad från SCB. Fruktodlingsarealen är en del i statistiken över trädgårdsodlingsarealen för Skåne.

Jordbruksverket gav år 2018 ut statistik från en enkätundersökning som omfattar den yrkesmässiga odlingen angående areal äppelodling med minst 0,25 hektar eller 200 kvadratmeter växthus mellan åren 2012 och 2017. Sammanställning från undersökningen visade att äppelodlingen i landet ökade med 11 % under denna period (Persson 2018).

4.2 Metod

GIS

Analysen bygger på häradsekonomiska kartan 1926-34 och fem olika ortofoton från 1940-talet till 2014. Analysen är gjord på socken nivå i likhet med Nilsson (2010). Häradsekonomiska kartan är den enda karta som analyseras, eftersom det är den första småskaliga kartan på 1900-talet som på något sätt visar fruktodling. Fruktodlingarna i häradsekonomiska kartan är utritad med symbolen trädgård (figur 5 och 6). Det är sammanlagt fem stycken ortofoton som analyseras. Det finns ingen teckenförklaring dock går det att urskilja fruktodlingarna från övrig markanvändning (figur 7, 8 och 9). Ortofotona från 1940-, 1960-, 1970- och 1990-talet är svartvita och de från 2014 är i färg. För att räkna ut arealen fruktodlingar i kartan och ortofotona digitaliserades de i Arcmap 10.1 i referenssystemet SWEREF 99 TM. Häradsekonomiska kartan rektifierades innan

digitaliseringen var möjlig. Det gjordes mot fastighetskartans fastighetsindelning. I båda kartorna finns ägo gränser vilket ger topologiskt säkra punkter som är viktiga för att få ett bra resultat vid rektifiering. Digitaliseringen av fruktodlingarna gjordes i skala 1:1 000-3 000. Till varje karta och ortofoto ritades odlingarna ut som polygoner för att kunna räkna ut arealen i hektar för åren de representerar.

4.3 Käll- och metodkritisk diskussion

Det finns problem med det källmaterial vi har valt att studera. I den häradsekonomiska kartan är fruktodlingarna ritade som trädgård (figur 5), vilket gör det svårt att skilja vanliga trädgårdar från fruktodlingar i vissa delar av kartan. Vi har valt att rita ut större trädgårdssymboliserade ytor vid tätbebyggda områden i kartan, (figur 6).

Fig. 5. Utklipp ur teckenförklaringen till häradsekonomiska kartan för att visa symboliseringen trädgårdar som även innefattar fruktodlingar.

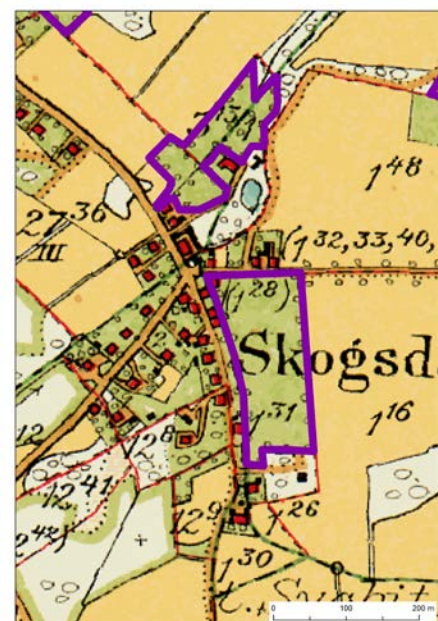

Fig. 6. Fruktodlingar ritades ut som trädgård i häradsekonomiska kartan vilket är det gröna med cirklar i kanterna, ytorna inom de lila linjerna har vi kategoriserat som fruktodlingar.

Det som talar för att det är fruktodling är var i Sverige socknarna ligger. Både Västra Karup och Södra Mellby ligger i områden med lång tradition av fruktodling vilket även Olsson (2017) påpekar. En aspekt som bör beaktas är att häradsekonomiska kartorna

förmodligen inte är gjorda samma år i socknarna. Det gäller även ortofotona som alla utom 2014 års är från olika årtal. Det betyder att jämförelsen inte kan göras på årsbasis mellan socknarna.

Det vi har tolkat som fruktodlingar i ortofotona är avgränsade områden med punkter i tydlig radstruktur (figur 7, 8 och 9). Det är den tydligaste skillnaden mellan fruktodlingar och annan markanvändning. I figur 7 syns till exempel radstrukturen i de områden som är innanför den lila avgränsningen medan andra områden saknar den strukturen. Det gäller för både de svartvita ortofotona och de i färg. I ortofotona har vi även ritat ut områden med tydlig radstruktur vid tätbebyggda områden som skiljer sig tydligt mot intilliggande villatomter (figur 10). Det finns även oklarheter vid tolkningen av ortofoton då alla inte tolkar materialet på samma sätt. Statistiken vi använder att jämföra med är tyvärr bara från 1970. Tidigare statistik från 1900-talet förekommer bara sporadiskt. Därför valde vi att bara jämföra med statistiken från perioden 1970-2008. Olsson (2017) redovisar en del av den tidigare statistiken.

Fig. 7. Fruktodlingar utritade med lila linje i 1940-talets ortofoto, skillnad mot övriga markslag är prickar i tydlig radstruktur.

Fig. 8. Fruktodlingar utritade med lila linje i 1970-talets ortofoto. Skillnad mot övriga markslag är prickar i tydlig radstruktur.

Fig. 9. Fruktodling utritade med lila linje i ortofoto från 2014, skillnad mot övriga markslag är prickar i tydlig radstruktur.

Fig. 10. Exempel på fruktodling i tätbebyggt område innanför den lila markeringen, med prickar i tydlig radstruktur.

5. Resultat

I resultatet presenteras först utvecklingen i och skillnaderna mellan socknarna. När det var störst respektive minst areal industrifruktodling samt hur utbredningen ser ut i socknarna under undersökningsperioden. Därefter presenteras utvecklingen av arealen för trädgårdsodlingen i Skåne och fruktodlingen i Sverige under perioden 1970-2008.

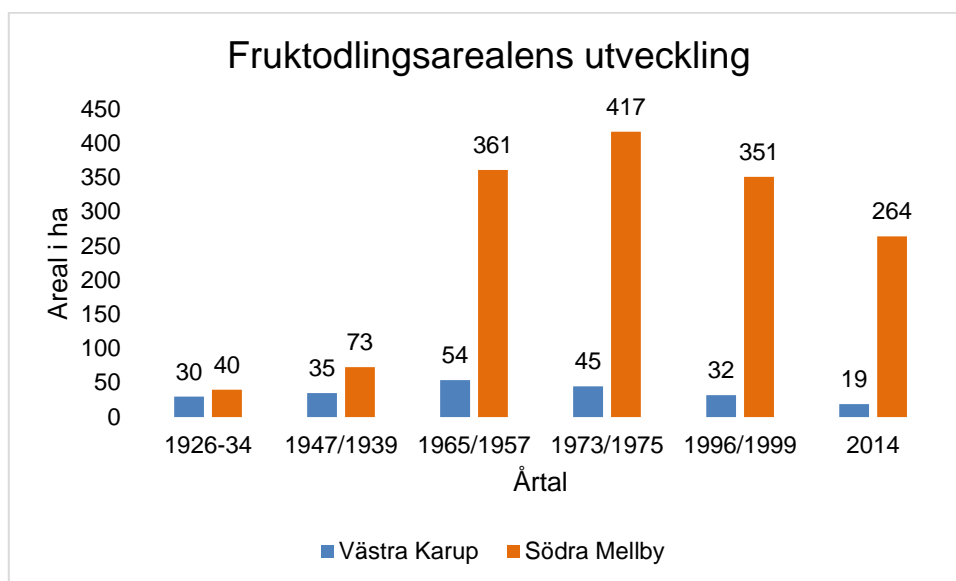

Fig. 11. Diagram över fruktodlingsarealen för de undersökta åren i Södra Mellby och Västra Karup. Skillnaden mellan, och utvecklingen för respektive socken presenteras. Årtalen till vänster om snedstreckat gäller Västra Karup och till höger Södra Mellby.

I Västra Karup ökar arealen industrifruktodling mellan åren 1926-34 och 1965, efter det minskar arealen. Ökningen är störst mellan åren 1947 och 1965 och minskningen går i liknande takt mellan åren 1965 och 2014. Störst areal industrifruktodling fanns i Västra Karup år 1965 då det totalt var 54 ha industrifruktodling. Bara 8 år senare hade arealen minskat till 45 ha. Mellan åren 1965 och 2014 minskar arealen med 65 %, och endast 19 ha industrifruktodling finns kvar vilket också är det år arealen är minst. Arealen industrifruktodling är mindre 2014 än 1926-34 vilket innebär en minskning totalt sett.

I Södra Mellby ökar arealen industrifruktodling mellan åren 1926-34 och 1975, efter det minskar den fram till 2014. I Södra Mellby var industrifruktodlingsarealen minst 1926-34 med 40 ha. Den största ökningen ser vi mellan åren 1939 och 1957 och då ökar arealen med 395 % till 361 ha. Det ökar ytterligare och år 1975 är arealen störst det finns då totalt

417 ha. I Södra Mellby ökar arealen med 943 % mellan åren 1926-34 och 1975 från 40 ha till 417 och minskar med 37 % mellan åren 1975 och 2014 till 264 ha. Arealen industrifruktodling är större 2014 än 1926-34 vilket innebär en ökning totalt sett.

**Södra Mellby socken, utbredning av fruktodlingar
mellan åren 1926 och 2014**

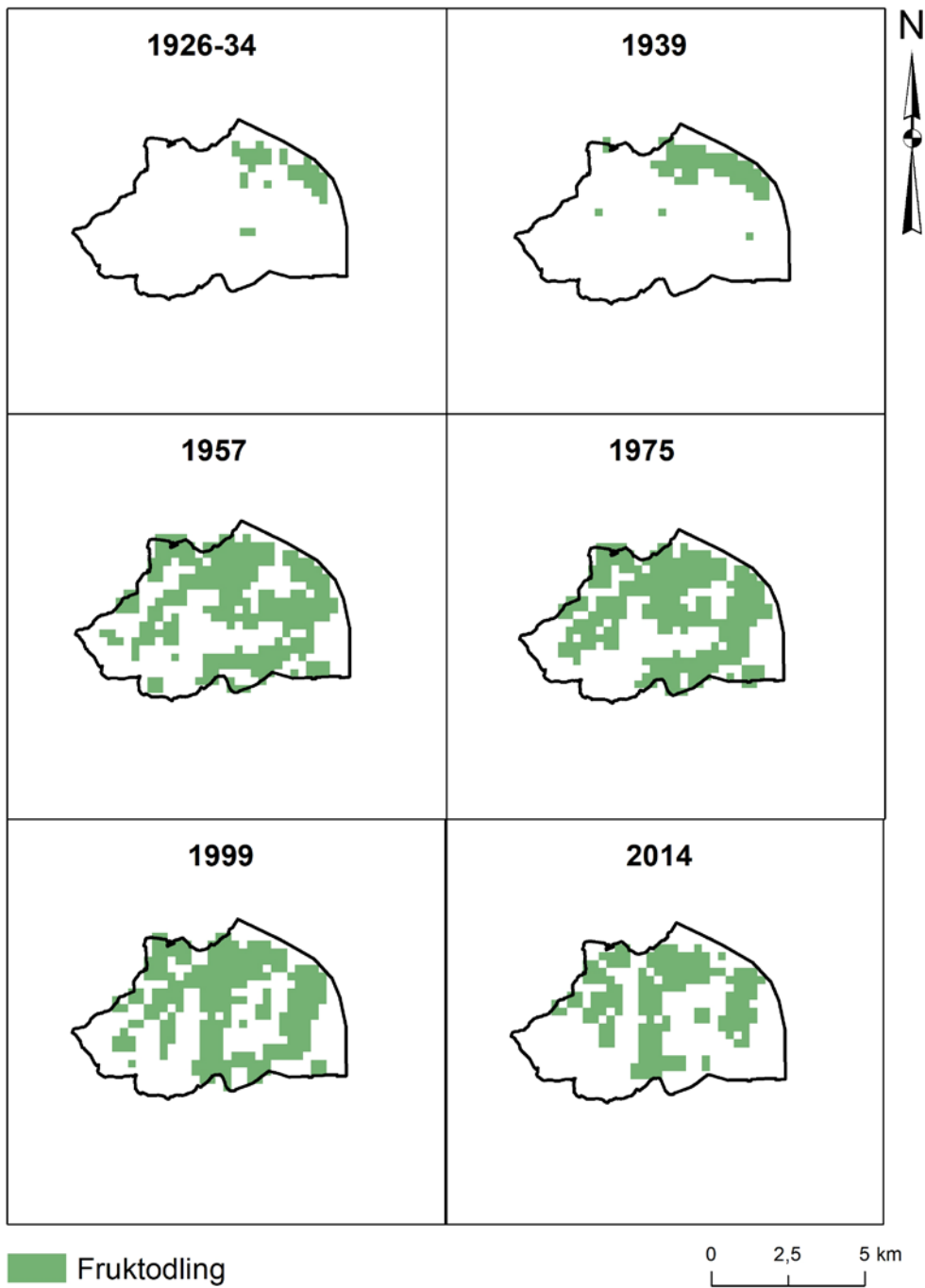

Fig. 12. Fruktodlingarnas utbredning i Västra Karup socken under undersökningsperioden. Baserad på häradsekonomiska kartan och ortofoton. Skala 1:150 000.

De flesta fruktodlingarna i Västra Karup år 1926-34 finns i nordöstra delen av socknen med några enstaka odlingar i västra delen (figur 12). Det sker ingen större förändring fram till 1947. Det tillkommer bara några få odlingar söder om fruktodlingarna som fanns år 1926-34. År 1965 har det tillkommit odlingar i nordöstra och östra delen av socknen samt i norra centrala delen. År 1973 försvinner fruktodlingarna i norra centrala delen av socknen men i östra och nordöstra delarna finns odlingarna kvar. 1996 har det försvunnit fruktodlingar i östra och nordöstra delarna av socknen, i väst har odlingarna varit i stort sett oförändrade fram till 1996 och i centrala delen har det tillkommit några odlingar. År 2014 har odlingarna i västra delen av socknen försvunnit helt men de centrala odlingarna finns kvar. I östra delarna har det försvunnit fruktodlingar samtidigt som det näst intill är oförändrat i nordöstra delen.

**Södra Mellby socken, utbredning av fruktodlingar
mellan åren 1926 och 2014**

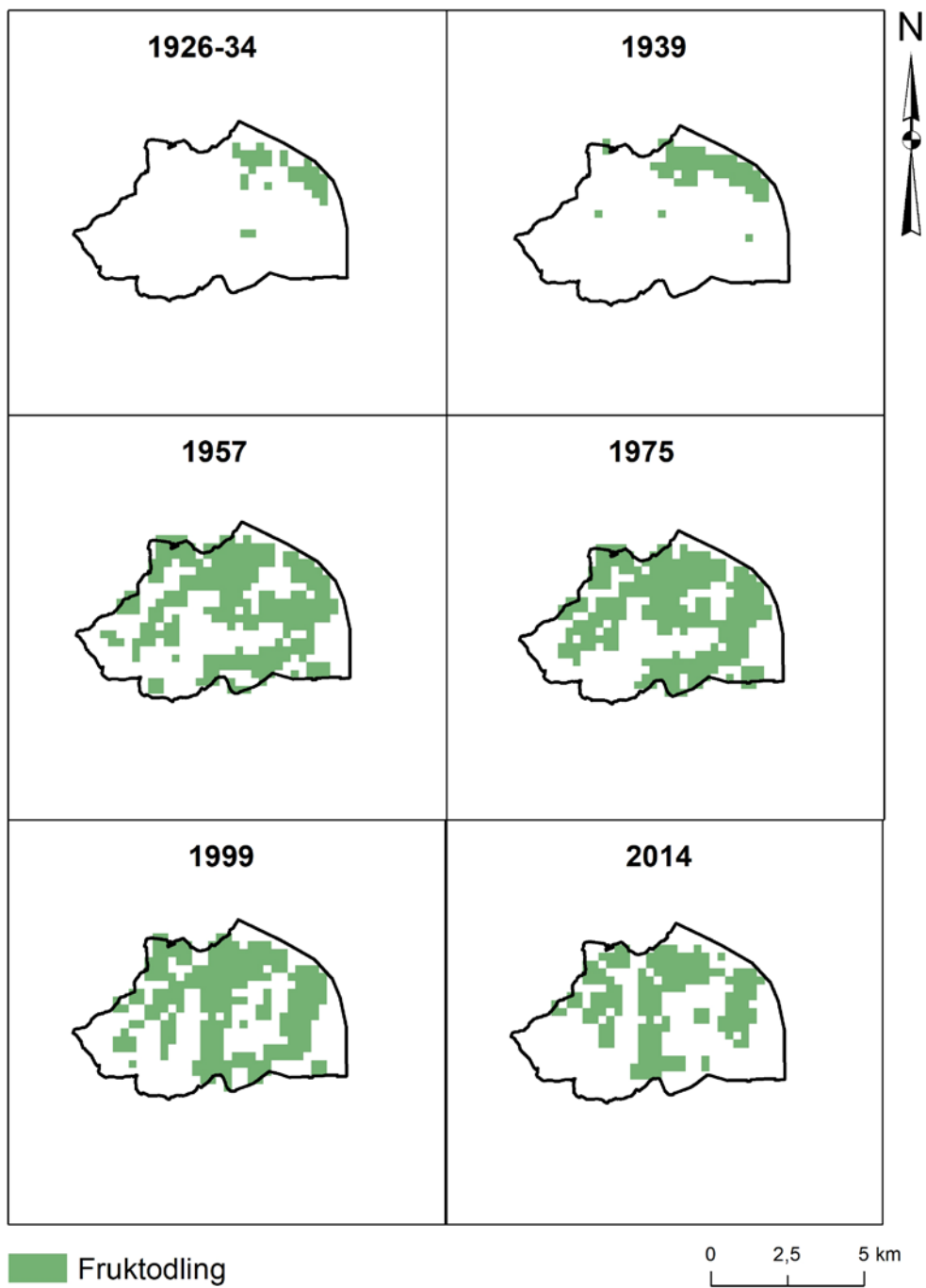

Fig. 13. Fruktodlingarnas utbredning i Södra Mellby socken under undersökningsperioden. Baserad på häradsekonomiska kartan och ortofoton. Skala 1:150 000.

Fruktodlingarna i Södra Mellby år 1926-34 ligger samlade i nordöstra delen av socknen. Fem år senare har fler odlingar tillkommit och det är framförallt en förtätning i samma område (figur 13). Odlingarna försätter att expandera fram till 1957 och finns i nästan hela socknen förutom i sydvästra hörnet där det är glesare. År 1975 finns mer fruktodlingar framför allt i de centrala, västra och sydliga delarna av socknen. År 1999 har det försvunnit en del odlingar i de sydvästra delarna och de västra centrala delarna av socknen. Samtidigt har det tillkommit några i de sydliga centrala delarna. År 2014 har det försvunnit odlingar framförallt i sydväst och sydöst, även i de centrala och nordöstra delarna försvinner odlingar men inte i lika stor utsträckning.

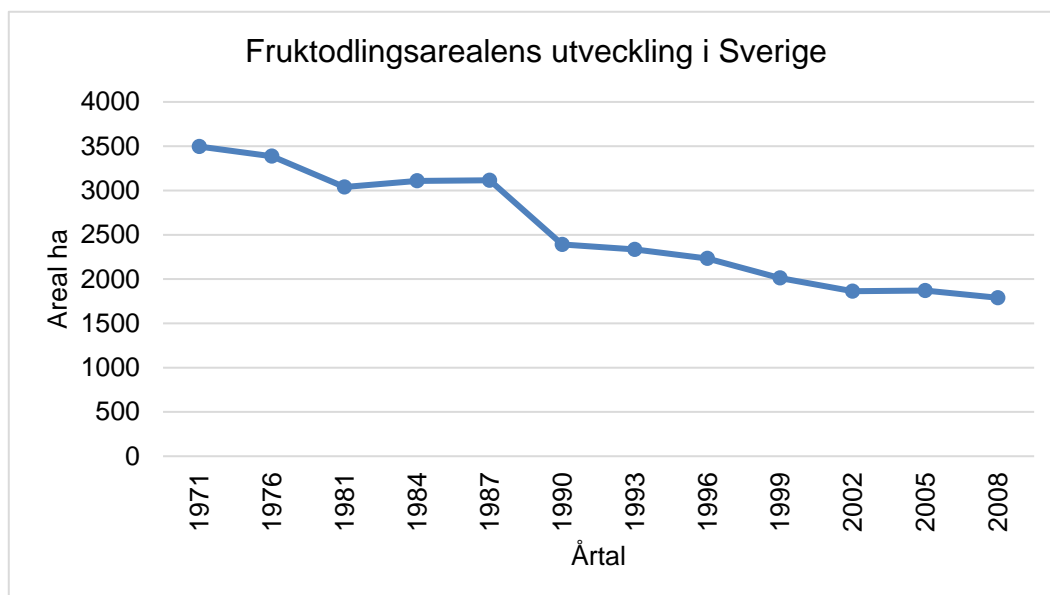

Fig. 14. Utvecklingen av fruktodlingsarealen i Sverige mellan år 1971 och 2008 (SCB 2012). Lägg märke till den kraftiga nedgången mellan åren 1987 och 1990.

Fruktodlingen nationellt har minskat stadigt mellan åren 1971 och 2008. Arealen ligger på mellan 3 000 - 3 500 ha mellan åren 1971 och 1987. Efter det ser vi en större minskning mellan åren 1987 och 1990 från 3 115 ha till 2 390 ha. Sen minskar arealen i stadig takt igen och år 2008 är arealen fruktodling i landet 1 789 ha, en total minskning med 1 707 ha under perioden.

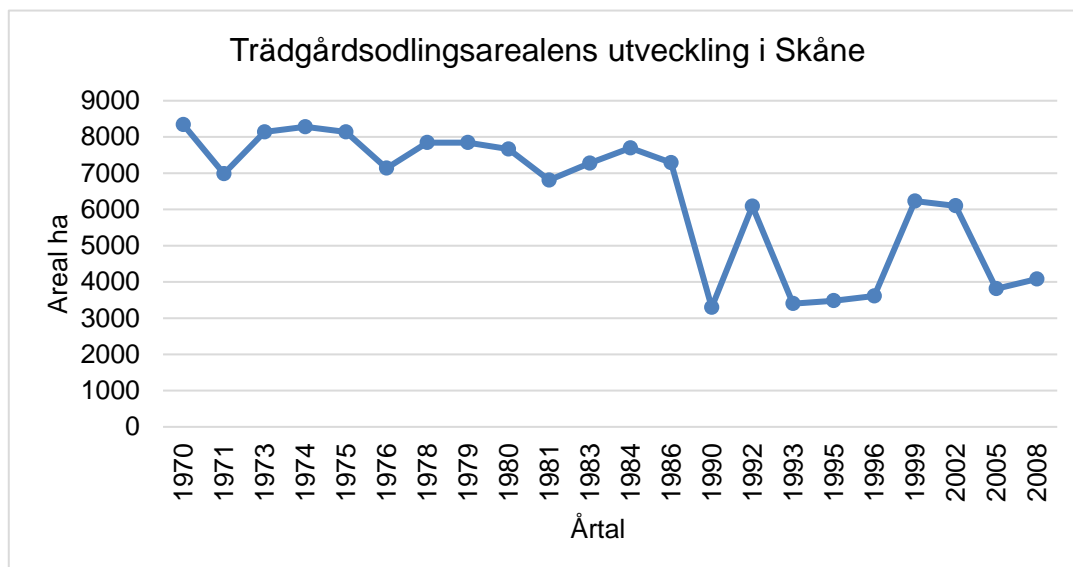

Fig. 15. Utvecklingen av trädgårdsodlingsarealen i Skåne mellan år 1970 och 2008 (SCB 2012). Lägga märke till den kraftiga nedgången mellan åren 1986 och 1990.

Trädgårdsodlingen i Skåne har minskat i areal från drygt 8 000 ha år 1971 till drygt 4 000 ha år 2008. Arealen varierar mellan cirka 8 400 ha och 6 800 ha fram till år 1986. År 1990 har arealen minskat från 7 291 ha till 3 297 ha, resterande delen av perioden är arealen betydligt mindre än vad den var innan 1990. Den totala minskningen är 4 260 ha under perioden.

6. Diskussion

6.1 Goda förutsättningar i länet

Nyplanteringen av fruktträd mellan 1941 och 1951 som Olsson (2017) skriver om är ett tecken på att det var goda förutsättningar för fruktodling i länet. Det sker under och efter andra världskriget, vilket bör varit en del i den hastiga utvecklingen av trädgårdsodlingen som Ottosson (1988) beskriver. I Södra Mellby var nyplanteringen betydligt större än i Västra Karup enligt vårt resultat.

6.2 Socken nivå

Römbos (1972) resultat visar på en liknande utveckling i Rörums församling som i Södra Mellby socken, som båda ligger i Kiviksområdet. Den största expansionen av fruktodlingsarealen sker fram till mitten av 1960-talet och mitten av 1970-talet i Rörum respektive Södra Mellby. Vårt resultat tillsammans med Römbos tycker vi tyder på att det har varit och är gynnsammare förutsättningar i Kiviksområdet än i Båstadsområdet. Vi är dock tveksamma till att 1842 års skolreform, trädgårdsundervisning eller hushållningssällskapens verksamheter varit de viktigaste anledningarna, vilket enligt Römbos (1972) var avgörande för svensk fruktodling under 1900-talet. Han studerade ämnet 47 år tidigare vilket förmodligen bidrar till att åsikterna om vad som varit avgörande skiljer sig åt.

Socknarnas geografiska placering i Skåne tror vi har varit en avgörande faktor för skillnaderna i utvecklingen av arealen. Västra Karup som ligger på Skånes västkust, bör vara mer utsatt för de väst och sydväst vindar som är dominerande i och med att Sverige ligger i västvindsbältet. Västra Karup som ligger på Bjärehalvön har kust både i sydväst och nordöst. Fruktodlingarna ligger framförallt i nordöstra hörnet och har så gjort under hela undersökningsperioden med undantag av ett fåtal spridda i övriga delar av socknen (figur 12). Tahir (2014) påpekar att fruktodlingar bör anläggas i läområden för att inte skördarna ska förstöras av hagel eller vind. Vi tror därför att vindfaktorn bidragit till att det inte varit större utbredning av fruktodling i socknen. Det kan ha varit lättare att odla andra grödor i området. Även Olsson (2017) lägger fram detta som en anledning till att

Båstads- och Kiviksområdet skiljer sig åt. Hon menar att potatis och grönsaker kan ha varit lika bra ur ett ekonomiskt perspektiv som frukt. Rent klimatmässigt bör Södra Mellby vara bättre för fruktodling i och med att socknen ligger på östkusten. Det bör finnas fler platser som är skyddade från väst och sydväst vindarna vilket ger bättre förutsättningar för fruktodling, det tycker vi utbredningen av odlingarna i socknen tyder på (figur 13). Gärsgård (1988) tar även upp att Linderödsåsen fångar upp sydvästvindar som är vanliga i Skåne, men även att Östersjön bidrar till att fruktträden inte blommar för tidigt på våren och samtidigt ger milda höstar så att frukten får tid att mogna. Sammantaget verkar östkusten vara lämpligare än västkusten för fruktodling eftersom det har varit större areal i Södra Mellby än i Västra Karup under hela undersökningsperioden. Vi tror inte att de bistra och kalla vintrarna i slutet av 1930-talet och början av 1940-talet påverkat arealen fruktodling i större utsträckning i någon av socknarna eftersom resultatet visar att arealen trots detta ökar.

6.3 Ekonomi, industrier och kontraktsodling

Frukt har under 1900-talet i perioder varit svårare att sälja, Kindblom (1993) påpekar att under vissa perioder torkades en del frukt som inte gick till avsalu. Ett annat sätt att ta vara på den frukt som inte gick att sälja eller var av tillräckligt god kvalitet var mustning. Muströrelsen växte fram i Sverige under 1930-talet, vilket Sveriges Pomologiska Förening (1940) ansåg skulle bli av stor vikt dels för fruktodlarna men även bidra till nationalekonomin i framtiden. I Södra Mellby anläggs år 1935 Kiviks musteri som idag är ett av de största och mest kända i hela landet. Enligt Gärsgård (1981) ska Ingvar Åkesson ha satsat mer på utvecklingen av musttillverkningen 1949 vilket är i mitten av den period vi ser den största expansionen av fruktodlingar i Södra Mellby (figur 13). Vi tror att Åkessons satsning på att utveckla musteriet blev en positiv injektion för de lokala fruktodlarna och att de vågade satsa mer.

I Västra Karup har det inte funnits något musteri i samma storlek eller dignitet, men det har funnits andra livsmedelsindustrier på västkusten som kan ha påverkat fruktodlingen i socknen. *“Kontraktsodlingen av ärtor för Findus i Bjuv”* (Klintborg Ahlklov & Hellström 2014, s. 11) är ett exempel på hur större industrier kan påverka vad som odlas i

närheten och hur landskapet formas efter det. Klintborg Ahlklov & Hellström (2014) påstår att Önos får hela sitt behov för äppelmostillverkningen från Vånga och Kivik, vilket även det tyder på att närheten till industrier kopplade till förädling av jordbruksprodukter förmodligen har betydelse för vad som odlas i området. Ett liknande mönster påpekar även Borg (2005) finns i Kristianstad och Blekinge län och den stärkelseindustri som utvecklades där under 1900-talet i närhet till potatisodlingen.

Äppelriket Österlen som tidigare gick under namnet Förenade Frukt kan ses som en variant av kontraktsodling i och med att 75 % av skörden från varje odlare gick till föreningen för packning och försäljning. Det tillsammans med Kiviks Musteri tror vi är en anledning till att många jordbrukare satsat på fruktodlingen i Södra Mellby. Troligtvis har Findus påverkat Västra Karup på ett liknande sätt där fler satsat på grönsaksodling.

6.4 Personer och föreningar som påverkat fruktodlingen

Betydelsen av enskilda personer verkar också varit en faktor som drivit på utvecklingen av fruktodlingen i de tre kärnområdena i Skåne. I Södra Mellby har Henric, Ivar och Ingvar Åkesson varit drivande och i Vånga Carl Möllerberg och Sven Helmer Örtengren, de har varit betydelsefulla för den lokala och nationella fruktodlingen. I Västra Karup däremot har det inte funnits så vitt vi vet någon eller några personer som varit lika drivande när det gäller fruktodling, vilket kan vara en anledning till att fruktodlingen inte fick samma skjuts här som i Södra Mellby. Wilhelm Bolin i all ära, dock verkar han inte varit lika framstående som de andra personerna vi nämnt. Vi tror även att Sveriges Pomologiska Förening har bidragit mycket till utvecklingen av svensk fruktodling, vilket även Grönwall (2005) antyder. När föreningen byter namn och fokus tror vi att fruktodlingen inte får lika mycket uppmärksamhet som tidigare under 1900-talet. Möjligen kan det vara en bidragande orsak till att fruktodlingen inte ökar efter 1970-talet.

6.5 Sjukdomar

En anledning till att arealen minskar i Västra Karup kan vara päronpesten som för första gången upptäckts under 1980-talet på västkusten. Enligt Nybom, Garkava-Gustavsson & Sehic (2012) fick många päronodlingar brännas efter ett större utbrott 1989. Då även importstoppet togs bort 1988 kan det tillsammans med effekterna av päronpesten bidragit till att många fruktodlingar försvann fram till år 1996 i Västra Karup. Päronpesten har bara noterats på västkusten. Fruktodlarna i Södra Mellby har troligtvis varit förskonade från den problematiken. Dock bör borttagandet av importstoppet påverkat fruktodlingen på liknande sätt som i Västra Karup. Andra sjukdomar och skadeinsekter som pricksjukan och fruktträdsspinnkvalstret har varit problematiska men vi tror inte det påverkat arealen.

6.6 Importstopp, tullar och statistik

När importstoppet på äpplen och päron togs bort 1988-89, trodde man att det kunde blir ett problem för svensk fruktodling enligt Kindblom (1993). Det är möjligt att det är den viktigaste och kanske enda anledning till utvecklingen, dock tror vi inte svaret är så enkelt och att flera bakomliggande faktorer tillsammans förklarar ökningen och minskningen i Västra Karup och Södra Mellby.

Under den period fruktodlingen expanderade mest i socknarna har även tullen på importerad frukt höjts vid minst två tillfällen. Den första gången var på 1930-talet och den andra var i mitten av 1950-talet, förmodligen har det varit en positiv injektion för svensk fruktodling och tillsammans med importstoppet bör det ha varit en avgörande faktor till den expansion vi ser i socknarna under första hälften av undersökningsperioden. Förhållandena i och med avskärmningen från världshandeln under och efter andra världskriget var förmodligen också av vikt för expansionen av fruktodlingsarealen. Det påverkade även övriga jordbruket positivt enligt Larsson (2004) och Persson (1997). Efterfrågan på svenskproducerade livsmedel ökade och överskottsproblematiken var inte lika påtaglig.

Statistik för trädgårds- och fruktodling börjar föras med jämnare mellanrum under samma period som fruktodlingsarealen i socknarna är störst. Jämför vi resultatet från socknarna

med statistiken för trädgårds- och fruktodlingen, ser vi att det även på läns och nationell nivå sker en stadig minskning i areal. I statistiken kan vi peka ut en specifik period då något verkar hända. Både trädgårdsodlingen och fruktodlingen minskar mest i areal mellan åren 1986 och 1990, dock varierar arealen trädgårdsodling mycket från år till år efter det. Det som är tydligt är att efter år 1990 ligger arealerna för trädgårds- och fruktodlingen på betydligt lägre nivåer än innan (figur 14 och 15). Det verkar som att borttagandet av importstoppet på äpple och päron fick omedelbar effekt på fruktodlingsarealen i hela landet. Det verkar dock inte som röjningsbidraget för nyplantering av fruktträd gav den effekt som var tänkt för att man skulle kunna konkurrera med importen av utländsk frukt.

6.7 Bärodling, företag och sysselsättning

Det finns däremot en gren inom trädgårdsodlingen som inte följer trenden efter 1970-talet. Enligt Ahrland & Olausson (2011) fördubblas arealen bärodling mellan 1970-2000 och framförallt är det jordgubbsodlingen som ökar. Varför bärodlingen och i synnerhet jordgubbsodlingen går i rakt motsatt riktning än fruktodlingen kan enligt Ahrland och Olausson (2011) vara att jordgubbar är svårare att hålla färska under längre perioder än frukt. Mängden företag och sysselsatta inom trädgårdsodlingen har enligt Ahrland & Olausson (2011) minskat mellan 1970-talet och slutet av århundradet. Vilket kan vara ett svar på mindre areal frukt- och trädgårdsodling.

6.8 Politik och GATT-avtalet

Det är inte bara trädgårds- och fruktodlingen som har haft motgångar under andra hälften av 1900-talet. Både åkerarealen och antalet jordbruksenheter har minskat i Sverige. En anledning är förmodligen den globalt ökade produktionen inom jordbruket (Persson 1997). Jordbrukspolitiken under 1900-talet har enligt både Persson (1997) och Larsson (2004) försökt att med bland annat rationalisering få bukt med de problem överskottsproduktionen i världen fick för den inhemska produktionen.

Enligt Chan (2018) var det först vid GATT-förhandlingarna i Kennedy rundan på 1960-talet som tullarna mellan avtalsländerna börjar sänkas och ytterligare sänkningar blev det tio år senare under Tokyo rundan. Man kan tänka sig att det inte bara påverkat jordbruket i stort utan även att det kan ha bidragit till stagnationen och senare minskningen i

fruktodlingsareal vi ser i statistiken under 1970-talet, (figur 15). Persson (1997) påpekar att priserna på jordbruksprodukter under 1970-talet var goda men att det avtar i början av 1980-talet på grund av ökad produktion i framförallt USA. Svenska bönder fick i slutet av årtiondet svårt att sälja allt de producerade, det kan också vara ett svar på de lägre tullarna i och med GATT-förhandlingarna, speciellt efter Tokyo-rundan.

6.9 Slutsats

Vi tror att fruktodlingarna åtminstone i Södra Mellby kommer vara en betydande del i landskapet även i framtiden med tanke på den starka tradition som finns i området kopplat till framförallt äpplet. Fruktodlingen har blivit en del av besöksnäringen i området med den årliga äppelmarknaden och Kiviks Musteri. Trots att det har varit en betydande minskning av arealen minskning efter år 1975, finns 2014 mer fruktodlingsareal än 1926. Därför tror vi att odlingarna kommer finnas kvar och fortsatt vara viktiga för bygden, ekonomiskt men även visuellt i landskapet.

I Västra Karup finns det större risk att odlingarna på sikt kan försvinna, då det 2014 var mindre areal kvar än i början av undersökningsperioden. Dessutom tror vi att avsaknaden av större industrier under 1900-talet kopplat till fruktodlingen även har betydelse för framtiden då det ofta tar tid att bygga upp varaktiga verksamheter. Fruktodlingarna kommer förmodligen inte att försvinna helt utan det kommer alltid vara någon eller några som försöker föra traditionen vidare in i framtiden.

Fruktodlingsarealen har minskat både i socknarna och övriga landet under de sista 40-50 åren. Trots den negativa utvecklingen visar resultatet från Jordbruksverkets enkätundersökning på en ökning av äppelodlingsarealen med 11 % mellan åren 2012 och 2017. Det är ett positivt tecken och en fingervisning om att industrifruktodlingen i Sverige kanske går en ljusare framtid till mötes.

För att få en bredare bild skulle det vara intressant studera hur utvecklingen i en eller flera socknar i Vångaområdet har sett ut under samma period. Det skulle även vara intressant att undersöka när odlingarna byter struktur från större till mindre träd och om det

sammanfaller när arealen minskar. Kan odlingarna med lägre träd och spaljeodlingarna vara så produktiva att en mindre areal krävs för att uppfylla efterfrågan på svensk frukt. Det skulle även vara intressant med någon form av enkätundersökning för att se vad dagens fruktodlare tror om framtiden, samt vad de anser kan varit anledningen till det mönster vi ser under 1900-talet.

7. Referenser

Ahrland, Å. & Olausson, I. (2011). Trädgårdsnäringen: det urbana, moderna och globala samhällets gröna hantverk. I Antonsson, H. & Jansson, U. (red.) *Jordbruk och skogsbruk i Sverige sedan år 1900: Studier av de areella näringarnas geografi och historia*. Stockholm: Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien

Borg, H. (2005). *Den skånska livsmedelsindustrin: projektrapport inom Skånes industriella arv*. Kristianstad: Regionmuseet, Landsantikvarien i Skåne. Rapport 2005:64. http://media.skanesmoderna.se/2015/10/R2005_064_Den_skanska_livsmedelsindustrin.pdf [2019-03-04]

Campbell, Å. (1928). *Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet: etnografisk studie över den skånska allmogens äldre odlingar, hägnader och byggnader*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet

Chan, J. (2018). Gradualism in the GATT: Strategic tariff bargaining and forward manipulation. *Rev int Econ*, 27, ss 220-239. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/roie.12373> [2019-03-11]

Dahl, C-G. (1943). *Pomologi: beskrivningar över de viktigaste i Sverige odlade fruktsorterna. D. 1, Äpplen*. Stockholm: Bonnier

Dahl, C-G. (1943). *Pomologi: beskrivningar över de viktigaste i Sverige odlade fruktsorterna. D. 2, Päron och plommon*. Stockholm: Bonniers

Dahl, C. (2015). *Odlingar blir större men alla odlar samma sak för samma företag: en studie kring jordbrukares upplevelse av kontraktsodling och hur det kan påverka strukturen inom jordbruket på söderslätt i Skåne*. Examensarbete grundnivå. Institutionen för naturgeografi, Stockholm: Stockholms universitet. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:844111/FULLTEXT01.pdf> [2019-03-04]

Effekter av EU:s jordbrukspolitik: rapport till kommittén för reformering av EU:s gemensamma jordbrukspolitik (ComiCAP) (SOU 1996:136). Stockholm: Jordbruksdepartementet. <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:sou-7266040> [2019-02-22]

Ekström, L. & Gravlund, W. (2017). *Findus ärtförädling blir kvar i Skåne*. <https://www.svt.se/nyheter/lokalt/helsingborg/findus-artforadling-blir-kvar-i-bjuv> [2019-03-12]

Eriksson, I. och Arvidsson, B. (1993). *Den yrkesmässiga fruktodlingen*. Motion 1992/93:Jo214. https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/motion/den-yrkesmassiga-fruktodlingen_GG02Jo214 [2019-01-14]

Gunnarsson, A. (1996). *Det frestande äpplet: om folklig, ängsbaserad fruktodling med särskild inriktning mot Urshultsbygden i Småland*. I Ekeland, K. & Svensson, R. (red) (1996). *Äldre tiders odling - trädgårdsväxter, gamla grödor och ogräs*. Hudiksvall: Nordiska förbundet för kulturlandskap, ss 37-52.

Grönwall, E. (2005). *Fruktodling som binäring inom jordbruket: en liten studie av publikationer om fruktodling för mindre jordbruk mellan åren 1890 och 1930*. Uppsala: Sverige lantbruksuniversitet., inst. för ekonomi, avd. för agrarhistoria

Gärsgård, I. (1981). *Fruktodlingen*. I Andersson, S., Aspelin, G. & Gärsgård, I. (red). *Boken om Kivik*. Kivik: Miljövårdsföreningen. I Kivik med omnejd.

Hallgren, K. (2016). *En kåhläppa eij at räkna - Köksväxtodlingen i 1700-talets jordbrukssystem*. Diss. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet. https://pub.epsilon.slu.se/13679/1/hallgren_k_160923.pdf [2019-01-10]

Hermelin, S. (1933). *Fruktodlaren: tidskrift för frukt- och köksväxtodling, Vintern 1933*. Stockholm: Sveriges Pomologiska Förening

Jansson, R. (2009). *Bekämpning av fruktträdsspinnkvalster (Panonychus ulmi) med oljeemulsioner i äppelodling*. Uppsats, Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet i Alnarp. <http://hb.diva-portal.org/smash/get/diva2:850239/FULLTEXT09.pdf> [2019-02-05]

Jordbruksverket (2010). *Jordbruksstöd*.
<http://www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Jordbruksstod/JS9001.pdf>
[2019-02-22]

Jordbruksverket (2018). *Jordbruksstatistisk sammanställning: Kapitel 5 trädgårdsodling*.
<http://www.jordbruksverket.se/download/18.563019b71642b2ff18eee2a7/1530098111593/Kapitel%205%20trädgårdsodling.pdf> [2019-02-22]

Kiviks musteri (u.å.). *Vår historia*.
<https://www.kiviksmusteri.se/sv/om-foeretaget/var-historia/> [2019-02-04]

Kindblom, I. (1993). *Äppleodling, speciellt i Villands härad*. Bebyggelsehistorisk tidskrift, (25/1993), ss. 37-48.

Kindblom, I. (1993). *Äppleodling, speciellt i Villands härad*. Bebyggelsehistorisk tidskrift, (25/1993), s. 41.

Klintborg Ahlklov, Å. & Hellström, J. (2014) *Landskapet som industriminne*. Bebyggelsehistorisk tidskrift, (14/2014), ss. 8-23, s. 11.
http://media.bebyggelsehistoria.org/pdf/BHT67_2014.pdf [2019-02-12]

Larsson, A. (2004). *Landskapsplanering genom jordbrukspolitik: En kritisk granskning av EU:S agrar miljöstödspolitik ur ett planeringsperspektiv*. Diss. Alnarp: Svenska

lantbruksuniversitetet. https://pub.epsilon.slu.se/497/1/A442.pdf?fbclid=IwAR1_RWtXY6Jbf4Z4iFFnqFS6e7zoK32Y8cUoQX3qMcCvIL_8sEgXGBgggfs [2019-02-22]

Lind, E. (1939-1940). Fruktodlingens utveckling i Sverige. I Lind, E. & Thulin, J.A. (red). *Svenska Trädgårdar del 1*. Stockholm: Svenska yrkesförlaget AB, ss 68-82, s 74.

Nationalencyklopedin (u.å.). Fruktodling. Tillgänglig: Nationalencyklopedin. [2019-01-11]

Nelson, H., Ahlm, U., Gidlund, E., Hanssen, B. & Hägerstrand, T. (1949). *Simrishamn med omland: studier i områdets näringsliv, befolkningsrörelser, yrkes- och socialgrupper*. Lund: Gleerup

Nilsson, F. (1966). *Fruktodlaren: tidskrift för frukt och köksväxtodling, Maj 1966*. Stockholm: Sveriges Pomologiska Förening

Nilsson, P. (2010). *Bortom åker och äng - Förekomst och betydelse av kvarnar, fiske, humle och fruktodlingar enligt de äldre geometriska kartorna (ca 1630 - 1650)*. Diss. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet.

https://pub.epsilon.slu.se/2323/1/nilsson_p_100729.pdf [2019-01-10]

Nordmark, L. (1998). *Trädgårdsodling på friland: översiktligt om teknik och metoder. 2. rev. uppl.* Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.

Nybohm, H., Garkava-Gustavsson, L. & Sehic, J. (2012). *När pesten kommer till fruktodlingarna [Elektronisk resurs]*. Alnarp: Fakulteten för landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap, Sveriges lantbruksuniversitet. Tillgänglig:

https://pub.epsilon.slu.se/8725/7/nybom_et_al_120419.pdf [2019-02-05]

- Olsson, C. (2017). *Den skånska fruktodlingens kulturarv - Landskap, mångfald och tradition*. Regionmuseet Kristianstad, Landsantikvarien i Skåne. Rapport 2017:33
www.regionmuseet.se/download/18.7280dade1639e9bfc5c9b7f/1527595259640/R2017_033.pdf [2019-01-04]
- Ottosson, L. (1988). En svensk trädgårdsnäring växer fram. *Kungl. Skogs- och lantbruksakademiens tidskrift*, 20, ss. 31-55.
http://www.ksla.se/anh/files/2012/06/kap_02.pdf [2019-02-26]
- Persson, J. (2018). *Ämnesområden statistik, fakta trädgårdsodling*.
<http://www.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/Amnesomraden/Statistik,%20fakta/Tradgardsodling/JO33/JO33SM1802/JO33SM1802.pdf> [2019-02-18]
- Persson, L. (1997). *När jordbruket skulle avregleras: En studie av jordbrukspolitiken och skånska lantbrukares agerande under 1990-talet*. Lund: Institutionen för kulturgeografi och ekonomisk geografi vid Lunds Universitet.
- Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem, FMIS
<http://www.fmis.raa.se/cocoon/fornsok/search.html#> [2018-12-14]
- Riksförbundet Svensk Trädgård (2019). *Historik*.
http://www.tradgard.org/svensk_tradgard/historik2.html [2019-02-28]
- Riksdagens Protokoll (1957). Protokoll Sveriges Riksdag andra kammaren Nr 3 23-30 januari 1957.
https://weburn.kb.se/riks/tv%C3%A5kammarriksdagen/pdf/web/1957/web_prot_1957_ak_3/prot_1957_ak_3.pdf [2019-02-12]
- SCB (u.å.). *Areal frilandsodling i hektar efter produktionsinriktning, riket. År 1971 - 2008*.

http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_JO_JO1901_JO1901F/Kap2o5T04/?rxid=33a445e6-8db7-4ba6-beea-f40e667f2bbe [2019-02-18]

SCB (u.å.). *Areal trädgårdsodling i växthus, bänkgård och på friland efte län/riket. År 1970 -*

2008. http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_JO_JO1901_JO1901F/Kap2o5T02/?rxid=33a445e6-8db7-4ba6-beea-f40e667f2bbe [2019-02-18]

Silfverstrand, B., Sörestedt, B., Nilsson, G., Larsson, K. & Wååg, N-E. (1988). *Om stödet till svensk fruktodling*. Motion 1987/88:Jo255-260.

https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/motion/om-stodet-till-svensk-fruktodling_GB02Jo255 [2019-02-28]

SMHI (2017). *Vind i Sverige*.

<https://www.smhi.se/kunskapsbanken/klimat/vind-i-sverige-1.31309> [2019-02-27]

Sonesson, N. (1932). *Fruktodlaren: tidskrift för frukt och köksväxtodling, våren 1932*. Stockholm: Sveriges Pomologiska Förening

Sveriges geologiska undersökning (2018). *Kartvisare jordarter*.

<https://apps.sgu.se/kartvisare/kartvisare-jordarter-25-100.html> [2018-12-14]

Sveriges geologiska undersökning (2018). *Kartvisare berggrund*.

<https://apps.sgu.se/kartvisare/kartvisare-berggrund-1-miljon.html> [2018-12-14]

Sveriges Pomologiska Förening. (1958). *Fruktodlaren: tidskrift för frukt- & köksväxtodling*. (1930-1967). Stockholm: Sveriges Pomologiska Förening

Sveriges Pomologiska Förenings årsskrift (1930). Stockholm: Sveriges Pomologiska Föreningsbyrå

Sveriges Pomologiska Förenings årsskrift (1940). Stockholm: Sveriges pomologiska

Föreningsbyrå

Sveriges Pomologiska Förenings årsskrift (1941). Stockholm: Sveriges Pomologiska Föreningsbyrå

Sveriges Pomologiska Förenings årsskrift (1960). Stockholm: Sveriges Pomologiska Föreningsbyrå

Sveriges Pomologiska Förenings årsskrift (1961). Stockholm: Sveriges pomologiska föreningsbyrå

Sveriges Pomologiska Förenings årsskrift (1962). Stockholm: Sveriges Pomologiska Föreningsbyrå

Sveriges Pomologiska Sällskap (u.å.).
<http://www.svepom.com/> [2019-02-28]

Sveriges Riksdag (u.å.). *Eu:s historia, Europeiskt samarbete under 60 år.*
<http://eu.riksdagen.se/vad-ar-eu/medlem-i-eu/eus-historia/> [2019-03-11]

Säll, C. & Ericsson, N.A. (1990). Pricksjuka på äpple. *Faktablad om växtskydd, Trädgård*. 153 (T).
http://www.vaxteko.nu/html/sll/slu/faktablad_tradgard/FVT153/FVT153.HTM [2019-03-14]

Tahir, I. (2017). Kvalitet och lagring av frukt. *LTV-fakultetens faktablad*, (2017:17).
https://pub.epsilon.slu.se/14683/11/tahir_i_171106_2.pdf [2019-02-08]

Tahir, I. (2014). *Fruktodling och efterskördshandling*. Växjö: Visionmedia Syd.
https://pub.epsilon.slu.se/11870/7/tahir_ibrahim_150213.pdf [2019-01-07]

Tallberg, J. (2016). *EU:s politiska system*. 6. uppl., Lund: Studentlitteratur.

Tornéus, C. Växtskydd i integrerad produktion av svensk frukt. *Växtskyddsnotiser*, (2).
Tillgänglig: <http://www.vaxteko.nu/html/sll/slu/vaxtskyddsnotiser/VSN97-2/VSN97-2C.HTM> [2019-02-05].

Äppelriket Österlen (2017). *Rekordstor efterfrågan på svenska äpplen i butik*.
<https://www.appelriket.se/nyheter/rekordstor-efterfragan-pa-svenska-applen-i-butik/>
[2019-02-08]

Äppelriket Österlen (2018). <https://www.appelriket.se/> [2019-03-01]

Opublicerade källor

Römbo, B. (1972). *Fruktodling: en sociologisk studie*. Uppsats. Sociologiska institutionen. Lund: Lunds universitet.

Kartmaterial

GSD-Ortofoto historiska 1960 raster s/v 0,5 m © Lantmäteriet (1957), diarenr 2012/892

GSD-Ortofoto historiska 1960 raster s/v 0,5 m © Lantmäteriet (1965), diarenr 2012/892

GSD-Ortofoto raster, 1m färg © Lantmäteriet (2014), diarenr 2012/892

GSD-Fastighetskartan, Bebyggelse © Lantmäteriet, diarenr 2012/892

GSD-Fastighetskartan, Markdata © Lantmäteriet, diarenr 2012/892

GSD-Fastighetskartan, Kommunikation © Lantmäteriet, diarenr 2012/892

GSD-Höjddata, grid 2+ © Lantmäteriet, diarenr 2012/892

Häradseconomiska kartan 1926-34. Rikets allmänna kartverk, Skåne län,
aktbeteckningar: Brösarp J112-3-78 och Kivik J112-3-79

Häradseconomiska kartan 1926-34. Rikets allmänna kartverk, Skåne län,
aktbeteckningar: Sank Olof J112-3-81 och Baskemölla J112-3-82

Häradseconomiska kartan 1926-34. Rikets allmänna kartverk, Skåne län,
aktbeteckningar: Torekov J112-3-2 och Båstad J112-3-3

Häradseconomiska kartan 1926-34. Rikets allmänna kartverk, Skåne län,
aktbeteckningar: Mäsinge J112-3-9 och Grevie J112-3-10

Ortofoto 1939. Lunds universitet, centrum för geografiska informationssystem

Ortofoto 1947. Lunds universitet, centrum för geografiska informationssystem

Ortofoto 1996. Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för Skoglig Resurshållning

Ortofoto 1999. Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för Skoglig Resurshållning

WMS-Ortofoto raster 1970 © Lantmäteriet (1973)

WMS-Ortofoto raster 1970 © Lantmäteriet (1975)

